

LJUBLJANSKI ZVON

---

*Mesečnik
za književnost
in prosveto*

XLII. LETNIK 1922 1. ŠTEVILKA

IZDAJA TISKOVNA ZADRUGA V LJUBLJANI

Vsebina januarskega zvezka:

1. Oton Župančič: Iz nenapisane komedije	1
2. Dr. Vojeslav Molè: Umetnost in narava. (Konec prihodnjič.)	8
3. Li-Tai-Pe = Mirko Pretnar: Beli jastreb	18
4. Alojz Gradnik: Solkan	18
5. Pavel Golia: Pri kralju Matjažu	19
6. A. Novačan: Samosilnik	31
7. Juš Kozak: Tehnica (Dalje prihodnjič.)	34
8. N. Berg: Junaki Dostojevskega in ruska revolucija. (Konec prihodnjič.)	42
9. Ferdo Kozak: Ljubezen	50
10. Književna poročila	51
V. Molè: Pavel Golia: Pesmi o zlatolaskah. — Josip Vidmar: Gogolj: Revizor. — Josko Jurkovič: Josip Kostanjevec: Krivec. — France Koblar: Kosor Josip: Žena. — A. Gavazzi: Pavel Kunaver: Na planine!	
11. Kronika	58
F. Kidrič: Zborovanje delegatov čeških in južnoslovanskih akademij ter učenih društev v Zagrebu. — Vojeslav Molè: Zbornik za umetnostno zgodovino. — Dr. Pavel V. Brežnik: Potovanje Montesquieuja skozi Slovenijo leta 1728.	
12. Nove knjige	64

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 60 Din,
za pol leta 30 Din, za četrt leta 15 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 7 Din.

Odgovorni urednik: Fran Albrecht.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo. — Upravišтво se nahaja
v Prešernovi ulici 54.

Last in založba «Tiskovne zadruge», z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

LJUBLJANSKI ZVON

Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik

1922

I. številka

Oton Župančič:

Iz nenapisane komedije.

Rávník in sluga.

R á v n í k:

Gospod, ki pride zdaj, je res gospod.
Pri njem ne glej na suknjo. Morda je
oguljena... ti tega ne opazi.
Pokloni se mu... No... kot da je tu.
Ne, to je prêveč; za spoznanje manj.
Ták zopet ni. — Tako, tako bo prav.
Kar te učim, to vse ti bo v življenju
koristilo... Ne preveč, ne premalo!
In vsakemu časti, kar mu je gre!
Povêdi ga v čakalnico in mene
tako pokliči... Lida naj počedi.

(Tukaj je en prizor izpuščen.)

Rávník in Mahàn.

M a h à n:

A da, tako? Sami originali?

R á v n í k:

V vsej moji hiši sama prava prístnost!

M a h à n:

Ej — to Madonico pa že poznam:
so vse enake — vse originalne. —
To-le pokrajino pa kar obrni.

R á v n í k:

Zakaj? Katero?

M a h à n:
Ta malinovec.

R á v n i k:

Ti ne ugaja?

M a h à n:

Čez okvir se ti
zdaj zdaj scedi.

R á v n i k:

Saj veš, z umetnostjo
je križ pri nas.

M a h à n:

O, vem, strašanski križ,
in nosi ga mecen na trudnih ramah.

R á v n i k:

Razcapan pride, ves upognjen, bled,
ves plah...

M a h à n:

In išče, koga bi požrl...

R á v n i k:

In izpod pazduhe potegne sliko.

M a h à n:

Saj ni tako hudo; sem mislil — nož.

R á v n i k:

Kaj hočeš! Zmazek je, a on sestradan.

M a h à n:

In pred to klavernostjo blago srce: —
težko je res mecenu.

R á v n i k:

Bogami,
tako se mora človek žrtvovati.

M a h à n:

Res, kakor vidim, prav velike žrtve.
A čuj, kaj ne bi šlo bolj dober kup,
pa bi ustregel sebi kakor njemu:
par kronic bi mu stisnil, na kosilo
bi ga povabil, na kozarec vina
in cigarete, pa mu priporočil,
naj s sliko skuša srečo kje drugje.

R á v n i k:

No da, a vmes so tudi umotvori.

M a h à n:

Da, vmes — prav dobro ... Toda, dragi moj,
odkrito in pošteno: kar tako
me nisi zdaj pozval po petih letih,
da bi si ogledaval tvoj muzej.
Kaj ne, vse to je bil samo uvod?
Zatorej k stvari.

R á v n i k:

Sedi, prosim te.

Izvoli cigareto. Jaz bom stal.

Res je:

najprej sem hotel ti pokazati,
kaj zmore energija ... energija
nekdanjega preprostega pastirčka ...
Nikar me ne prekinjaj ... energija
nekdanjega preprostega pastirčka.
Sedaj stojim tu sredi svojega.
Tako mi je, kot gledal bi svoj znoj
prekapan v dragoceno biserje.
To so noči prečute, to so dnevi
zatajevanja ... pot, vedno navkreber,
preko zaprek ... ho, da, vam iskri vranc
brez uzde so s kopiti grabili
daljavo pod se, prhajoč v obzorja
neslutena ... jaz sem upregel svoje
pred težek voz ...

M a h à n:

Za božjo voljo!

R á v n i k:

Kaj je?

M a h à n:

A, nič, nič! Zanimiv si! Jahaj dalje.

R á v n i k:

Ne, jaz sem vozil — vi ste jahali ...

M a h à n:

In v elegantnem loku smo zleteli s sedla —
kaj ne, prijatelj?

R á v n i k:

Tega nisem rekel.

M a h à n:

A jaz sem rekel, in celo verjamem,
čeprav sem rekel jaz... No, nadaljuj!
Veš, meni včasih žilica ne da.
Oprosti mi; poslej bom lipov bog.

R á v n i k:

A res me več ne moti.

M a h à n:

Če ti pravim!

R á v n i k:

Stvar je preresna. Zame kakor zate.

M a h à n:

Če je stvar resna, pa še mi bodimo.

R á v n i k:

Vi ste dosegli slavo skokoma —
kot kraljevič deveti si utrga
z najvišje veje zlato jabolko.
Jaz — vidiš, meni to ni bilo dano.
O, mladih orlov nadletávanje
pod solncem!... Veš kako jih gleda krt?
Vi ste ustvarjali — kaj vem — iz zraka —
iz čustva, slutnje — kakor Bog: iz ničā,
iz brezden kaosa megleneга.
Jaz mukoma sem znašal sklade knjig,
urejal sem, primerjal, zametaval
in zbiral spet... Poglej te rokopise:
v njih je izvleček vsega, kar ve svet,
odkar je z naglo roko troglodit
obrise mamuta ujel na steno
temačnega brloga svojega,
do dobe radija in elektronov.
Tu je moj trud in prid, tu moj žení...
Slava, po miznicah skrbno zložena
in po policah, čaka mi vstajenja,
potrpežljiva kakor sem jaz sam. —
Pustež sem bil vam ženijalnikom...

Ne, ne, le molči, to ni bil očitek.
Ločili smo se — to je bilo vse.

M a h à n:

No, če že govorimo — malo burno,
in toliko da nismo pokali.

R á v n i k:

To bila je mladost in nagla kri...
Polž ste mi rekli, ne? In polž vam je
roge pokazal... Ni spomina vredno...
O, v meni vrela je mladost kot v vas...

M a h à n:

Samo premišljeno in po metodi...

R á v n i k:

Pustimo té račune zastarele,
tako je daleč, da že ni več res.

M a h à n:

No — in?

R á v n i k:

In — danes vidiš tukaj me na svojem.

M a h à n:

Kako to misliš?

R á v n i k:

Kakor sem povedal.

M a h à n:

Oprosti.

R á v n i k:

Ti oprosti.

M a h à n:

Kaj?

R á v n i k:

Kaj?

M a h à n:

Nič —

edino kratek sprêhod mi dovoli.

R á v n i k:

Saj nisva še pri stvari.

M a h à n:

Prav zato.

R á v n i k:

Oditi hočeš?

M a h à n:

O, kar tu, po sobi.

Tako, da se pretegnem... Je že dobro.

Saj te poslušam.

R á v n i k:

Ne, ne, rajši sedi.

M a h à n:

Ha, ta napoleonski trik poznam:

Sedi, da te prepričam! — Psiholog.

No, dobro — prepričaj me, že sedim.

R á v n i k:

Zdaj je prišel moj čas... in vaš...

Kaj smo dosegli pravzaprav vsi skupaj?

To, da je duh pri nas zaničevan,

to, da tičimo vsakdo v svojem kotu

in gledamo, kako drve kolesa

brez nas, in mimo nas, in preko nas.

In komu smo pustili vájeti?

Sebičnežem, sleparjem, puhloglavcem,

kričaćem in sejmarjem, ki vsevpred

vsak svojo robo narodu ponuja.

Je naš poklic res za pečkò m čepeti,

zreti to gonjo in klepati verze?

Mi, ki držali bi oba tečaja

lehko v rokàh, da bi sukali svet

po svoji volji...

M a h à n:

Čakaj no! Kdo mi?

R á v n i k:

Mi — nepolitiki, ljudje duha,

ljudje kulture.

M a h à n:

Torej vrtoglavci,

ki ustvarjajo iz zraka in iz ničà...

Poznam jih dobro kakor tole dlan.

Dlani se svoje nisem naveličal,
a njih sem se; in dober svet ti dam,
glasi se: Pusti, Anzelj, mrtle z miram!
In mene ž njimi. Kar se tebe tiče:
zalil si se — kar mecenari dalje...

R á v n i k:

Počakaj — čuj — na koliko me ceniš?
Dohodke moje namreč.

M a h à n:

Je to stvar?

R á v n i k:

Povem ti — toda ne... Nič na besedo.
Tu-le... poglej, na koliko sem cenjen.

M a h à n:

Saj ti verjamem, da imaš dovolj.

R á v n i k:

Ne, na besedo, nikdar ne verjemi.
Nikomur, niti meni na besedo.

M a h à n:

A to me ne zanima.

R á v n i k:

Mora te.

Tu, glej; kaj praviš zdaj? Črno na belem.

M a h à n:

Velmožje — klanjam se.

R á v n i k:

In jutri že
vložim stotisoč za namene naše.

M a h à n:

Kakšne namene naše? Kje pa so?
Namene? Jih imamo? Vraga, kdo
ima namene? Jaz ne, prav nobenih.
Zaklad je tu — zdaj išče se namen.
Razpiši no nagrado za namen!

— — — — —
— — — — —

Dr. Vojeslav Molè:

Umetnost in narava.

I.

besedami «umetnost in narava» ali «narava v umetnosti» je pravzaprav označen najvažnejši problem vse figurativne in dekorativne umetnosti. Kajti vse ustvarjanje upodabljaajoče umetnosti sloni na vtisih, ki jih sprejema umetnik v naravi. Saj niti ne more biti drugače. Umetnik je človek kakor vsi drugi in priroda je postavila njegovemu spoznavanju iste meje, ki jih ne more prekoračiti, kakor vsem drugim ljudem. Filozofija kljub vsej metafiziki le ne more preko kategorij, ki so nam prirojene, — znatnost je vezana na končne rezultate naših naravnih opazovanj, — kar pa je v religiji transcendentnega, sloni na veri, ki bi bila sicer odveč, če bi razum mogel segati do nje. Vsaka trditev, vsaka teorija, izhajajoča iz elementov, katerih v realnosti ni, visi v zraku. Kar pa velja za človeški intelekt, velja tudi za človeško umetnost, čeravno umetnost ne bazira na razumu, ampak je t. zv. estetiško izražanje potenciranega čuvstvenega preživljanja.

Čuvstvenega preživljanja pa brez zunanjih vtisov tudi ni, ker koncem koncev temelji vsa naša duševnost na večnem problemu subjekta in objekta, na razmerju med jazom in svetom. Tudi umetnost. Tudi umetnost ne more niti noče izražati nič drugega kakor čuvstvene doživljaje, ki se porajajo iz tega razmerja subjekta do objekta. Ta objekt pa je narava v najširšem pomenu besede. Narava je ona neizčrpna zakladnica, iz katere zajema umetnik sestavine svojega dela, s katerim hoče izraziti svoja preživljanja. Zlasti upodabljaajoči umetnik pa «ustvarja» s pomočjo oblik, posnetih po vidni in otipni naravi.

O tem ne more biti prav nobenega dvoma. In vendar — če opustimo teoretična razmotrivanja in si poiščemo par primerov iz nepreglednega števila umetnin, — ali nam ti primeri ne govorijo nekaj čisto drugega? Ali je mogoče spraviti pod eden in isti pojem staroegipčanski relief, sliko na zgodnji grški vazi, bizantinski mozaik, srednjeveško miniaturo, perzijsko svilnato preprogo, Rafaelove freske, Rembrandtove kvasoreze, Watteaujeve slike in Cézanneove kompozicije? Ali niso to pojavi, ki se medsebojno izključujejo? Saj je v vsakem iz teh primerov «narava»

čisto drugačna, — staroegipčanski relief predstavlja za naše oči šablonsko shemo, ki je le konvencionalna in je daleč od vsega tega, kar smo navajeni imenovati naravo, — grška vaza je na pr. človeško postavo izpremenila v dekorativen element, podrejen arhitektoniki vaze itd. Kaj je torej pravilno?

Znana je anekdota o tekmi med grškima slikarjema Zeuxisom in Parrhasiosom. Zeuxis je naslikal grozdje tako «naravno», da so ga priletele zobat ptice, — Parrhasios pa je naslikal nad svojo sliko zagrinjalo tako «naravno», da je premotil s tem celo Zeuxisa, ki ga je prosil, naj mu zagrinjalo odgrne. Ta povestica ni značilna samo za umetnostno pojmovanje grškega IV. stoletja pr. Kr. r., ampak za vso poznejšo antiko — in še več: zadene v živo vse ono ustvarjanje in njegovo presojanje, ki je stalo pod vplivom renesančne in klasične estetike. Ta estetika je videla v zgodovini človeštva ideal lepe umetnosti že dosežen: v grški umetnosti; njemu se je bližala in ga je tuptatam dosegala umetnost renesanse in klasicizma. S tega stališča je presojala ta estetika vse zgodovinske in sodobne pojave na umetnostnem polju, in ker je videla v najvišjih fazah grške, oziroma renesančne umetnosti uresničen realizem, ga je zahtevala kot normativen cilj povsod; kjer ga pa ni našla, je videla primitivnost ali nesposobnost ali pa propadanje. Polastila se je tudi umetnostne zgodovine in jo razdelila na dobe procvitanja in propadanja; prve je videla tam, kjer se je umetnost kolikor mogoče približevala svojim naravnim vzorom, drugi pa so jej bili tisti časi, kjer je bilo te «narave» premalo ali pa preveč. Srednji vek je bil vrsta barbarskih stoletij; le polagoma so se ljudje naučili gledati v svet in so «napredovali» skozi mnoge «zablode» do «prave» umetnosti. Ravno tako kritično-grajajoče pa je presojala ta estetika «zablode» baroka, rokoka, romantike, moderne. Njena norma je v bistvu ta: treba je naslikati grozdje tako naravno, da bi ga priletele zobat ptice, in zagrinjalo, da bi se zmotil še celo Zeuxis in ga skušal odgrniti.

Toda to je samo en nazor o umetnosti in njenem razmerju do narave. Ravno v naših dneh slišimo in čitamo dan na dan o diametralno nasprotnih nazorih. Če jih izluščimo iz njihovega subjektivizma in vseh tendenčnih, agitatoričnih in demagoških primesi, nam ostaja njihovo jedro: zahteva po umetnosti, ki noče «posnemati» narave, ki se zavedoma od narave kolikor mogoče oddaljuje, ki hoče poglobiti svojo vsebino z oblikami, katere se kolikor mogoče malo naslanjajo na naravo. In kakor je klasični estetiki vse, kar se z njo ne strinja, propadanje, tako proglaš

tudi ta novejša smer vse dosedanje, kar je bilo naturalistično, za staro šaro; iz vseh tvorov preteklosti je upravičeno le ono, kar je sorodno z najnovejšimi stremljenji. Seveda moramo pri tem ločiti dnevne boje, ki ne izbirajo svojih sredstev, od resnega stremljenja idejnih borcev, ki se ne prodajajo po ulicah. In tu vidimo, kako nam preteklost pomaga razumevati sedanost in obratno. Pojavljajo se paralele med sedanostjo in minulostjo. Naša generacija ni edina, ki gleda tako na umetnost in naravo, ampak ima svoje prednike že v davni zgodovini.

Toda ali si ti dve mnenji ne nasprotujeta? Katero je pravilno in katero je napačno? Obe sta pravilni, dokler ostaneta v svojih mejah, in obe sta napačni, kadar se medsebojno obsojata. — Ideja evolucije, ki je bila rešitev za vso moderno znanost in mišljenje, je bila rešilna tudi za spoznavanje umetnostnega ustvarjanja, postanka in razvoja umetnostnih oblik in njihovega pomena. Naravna posledica ideje evolucije pa je relativnost veljavnosti vsakega duševnega pojava. Kakor je na primer ptolemejsko naziranje o zemlji in kosmosu »pravilno«, dokler niso odkriti drugi prirodni »zakoni«, ki uveljavijo popolnoma drugačne nazore, — tako je tudi v umetnostnem ustvarjanju naturalizem lahko veljaven, dokler je človekovo razmerje do zunanjega sveta realistično; kakor hitro pa se to njegovo razmerje izpremeni, to se pravi: kakor hitro se izpremeni človekova psihična podlaga, postane tudi njegovo umetnostno izražanje drugačno, ker se je izpremenil tudi način njegovega čuvstvovanja.

Umetnost je vedno v najtesnejši zvezi s celotno duševno kulturo rase, naroda, časa in z umetnikovo individualnostjo, katero pa prvi trije elementi tudi omejujejo. In zato ni in ne more biti nobenih norm, veljavnih za vse umetnostno ustvarjanje v celoti. Kar velja na primer za italijansko renesanso XV. stoletja, od-pove popolnoma pri kitajski umetnosti istega časa. Pri tem primeru si stojita nasproti dva sveta različnih ras, različne preteklosti, različne kulture — in kar je glavno: različnega osnovnega razumevanja, različnega izhodišča v umetnostnem ustvarjanju. In vendar sloni v obeh slučajih umetnost na vzorih iz narave. Toda medtem ko italijanski slikar na primer Botticelli »odtvorja« naravo kolikor mogoče realistično in skuša oddajati vsako posameznost kar najizrazitejše ter je končni vtis njegove slike kljub vsej plastičnosti linearno-ploskovit, — postopa kitajski slikar iz istega časa na primer Č'ou-Ying popolnoma drugače. Njegove pokrajine so skomponirane iz posameznih detajlov, posnetih po resničnosti, spojenih med seboj po dekorativnem principu, brez individualne

tipike predmetov in celote, brez linearne perspektive v našem pomenu besede, brez optične enotnosti, ki je *conditio sine qua non* za pojem slike v zapadnem svetu, — in vendar je takšna kitajska slika ravnotako umetnina, kakor je umetnina slika Botticellija, in po svoji kakovosti morda še večja. Razlika tiči v osnovnem pojmovanju obeh ras. Kitajski pesnik Čao I-tao iz časa dinastije Sung pravi: «Umetnost ustvarja nekaj, kar je onstran oblik, četudi je njena naloga ohraniti oblike stvari...»¹

Toda ni treba segati niti tako daleč. V umetnosti vsakega posameznega naroda vidimo tekom njenega zgodovinskega razvoja, kako se izpreminja obenem z razvojem narodne duševnosti tudi razmerje njegovega umetnostnega ustvarjanja do narave. Seveda pa pomen besede razvoj v umetnosti ni identičen s pomenom besede napredek, čeravno igrajo mnogokrat tehnične pridobitve na drugih poljih važno vlogo tudi v načinu umetnostnega oblikovanja. Če primerjamo na primer slike bizonov v španskih podzemeljskih jamah iz paleolitske dobe, ki jih je risal predzgodovinski človek-lovec, živeč v najprimitivnejših razmerah, s slikami na geometrijskih vazah, z deli neprimerno kulturnejšega, «naprednejšega» časa, ne moremo govoriti naravnost o napredku, ampak samo o razvoju...

Po vsem tem je torej jasno, da sicer vsaka umetnost takorekoč korenini v naravi, da zajema iz narave oblike, s pomočjo katerih se izraža, da pa je njeno razmerje do narave različno, da je vsakokrat v svojih temeljih pogojeno od celotne duševnosti danega miljeja, kakor seveda tudi od individualne duševnosti posameznega umetnika, v kolikor je ta pri svojem ustvarjanju svoboden. Možnost individualnih nijans je torej neskončna; v glavnem pa se vendarle dà določiti par oblik tega razmerja umetnosti do narave, ki so merodajne za celotno ustvarjanje upodablajoče umetnosti tekom njenega dosedanjega zgodovinskega razvoja.

II.

V kratkem članku se seveda ne dà izčrpati vsa pestra snov iz ogromne zakladnice spomenikov upodablajoče umetnosti in ni mogoče pojasniti vseh vprašanj, ki so z našim problemom v zvezi. Raziskavanje umetnostnega izražanja vsake dobe, ki hoče priti stvari do globin, mora biti v tesni zvezi z raziskavanjem vse njene duševnosti. Kajti sicer so nam posamezne umetnine samo izolirani pojavi, h katerim pristopamo s svojimi lastnimi nazori. v katere projiciramo svoje lastno umetnostno hotenje, — ne

¹ O. Fischer, *Chinesische Landschaftsmalerei*. München 1921. — p. 132.

razumemo jih pa iz njihovega lastnega sveta, t. j. ne gledamo jih z očmi, s katerimi jih je gledal tisti umetnik, ki jih je ustvaril, in ljudje, katerim so bile namenjene. — Zato se moramo omejiti samo na par najizrazitejših primerov, pri katerih je izključen vsak dvom.

Predno pa preidemo k posameznim primerom, si moramo biti na jasnem, kaj pomenja v upodabljalni umetnosti »narava«. Rekli smo, da se umetnost izraža s pomočjo oblik, ki jih nudi narava. Narava je za umetnost torej vse, kar je vidno in otipno. Narava so za umetnika vsi tvori prirode, dela človeških rok in — predvsem — človek sam. Narava so gore, doline, reke, drevesa, bilke, živali, oblaki, atmosfera, solnčna svetloba, sence, barvnost, arhitekture, preproge, čaše, zavese itd., — skratka: vse, kar obdaja človeka in tvori zanj »zunanji svet«. Narava so mu tudi vse vidne in otipne lastnosti teh predmetov, torej tudi njihova prostornost. Opozoriti pa moramo še na nekaj drugega, kar je prav za prav samo ob sebi umevno, na kar pa se jako mnogokrat pozabi, kadar se govori o umetnosti: Umetnost zajema svoje oblike iz narave, toda njeno razmerje do narave še ne tvori njenega bistva. Umetnina nima samo oblike, ampak tudi svojo vsebino. Kakor človeškega življenja ne absorbira v celoti borba za obstanek in ne izrablja človek vseh svojih sil samo v to, da se orientira v realnosti, ampak nosi v sebi tudi svet svojih »transcendentnih« misli, — tako se ta idejni svet zrcali na čustvenem polju tudi v upodabljalni umetnosti in vpliva njegova vsebina tudi na »obliko«, na razmerje umetnosti do narave. Zato je razumljivo, da mora biti vloga narave na primer v srednjeveški umetnosti čisto drugačna, kakor pa v renesansi. Saj je prva produkt umetnostnih teženj časa in nazorov, v katerih zunanji, minljivi svet ni igral nobene važne vloge, ampak je bilo vse hotenje in mišljenje koncentrirano na nematerijalnih idealih spiritualizma ter je zunanji svet šele polagoma, v poznem srednjem veku prišel do vloge simbolov v zemski »civitas Dei«. V renesansi pa stopa celo to duhovno pojmovanje spet v ozadje, individualizem prihaja spet do veljave, zemsko življenje postaja spet pozitivno realno, umetnost pa spet odkriva zunanji svet, naravo in se vsa prepaja z realizmom.

Zato bi bila gotovo hvaležna naloga proučiti pod vidikom njihovega vsakokratnega razmerja do narave ikonografsko zgodovino vseh posameznih tipov, ki se pojavljajo tekom stoletij v zgodovini umetnosti. Tako bi nam na primer tip Kristusov tekom vse zgodovine odkril eno najzanimivejših vprašanj človeške duševnosti: Kako je predstavljala umetnost najrazličnejših dob

in hotenj idejo božanstva v oblikah realne narave. — Naša naloga pa je drugačna in veliko krajša. Preidimo k primerom.²

Donatello je ustvaril leta 1457. za siensko katedralo eno svojih najzrelejših del, ki je nekakšna sinteza vsega njegovega delovanja in v katerem so združene vse najznačilnejše poteze načina njegovega ustvarjanja: svojega bronastega **Janeza Krstnika**. Svetnik stoji bos v puščavi, odet samo z ovčjim kožuhom, drži v spuščeni levici križ in odprt zvitek z napisom, desnico je dvignil z blagoslavljačo gesto pred svojimi prsi. Lasje se spuščajo v gostih zvojih z glave na ramena, obraz je bradat, razoran od gub, oči so globoko vdrti in upadle, usta odprta. Telo je suho, koščeno, žile in kite so videti skozi kožo. Na prvi pogled je videti, da imamo pred sabo postavo človeka, vsled dolgih postov telesno onemoglega, izčrpanega, naravnost grdega, v katerem pa gori z nepremagljivo silo ogenj prepričanja; oči zro v nevidne daljave, ves izraz izdaja globino notranje fanatične ekstaze. Pred seboj imamo posebljeni «Glas vpijočega v puščavi».

O idealizaciji ni nobenega govora. Z neusmiljeno resničnostjo sledi umetnik vsaki najmanjši potezi obličja in telesa, ne mami ga nobena «lepota» in izglajenost, vsepovsod so ostre zareze, ostri prelomi ploskev, na katerih se lomi svetloba in ustvarja naravnost pošastno vizijo asketa. Ali je imel umetnik pred sabo model, ki ga je kopiral? Morda, ni pa verjetno. In vendar je njegovo delo «naturalistično», živ posnetek realnega fizičnega pojava, sama čista narava — od nohtov in žil na nogah do las na glavi in do dlak kožuhovine —, kakršno bi videl ne samo on, ampak tudi vsak drug človek, ki bi imel takšen živ pojav asketa pred sabo. Umetnik ni narave prav nič olepšaval ali «popravljal»; pustil jo je takšno, kakršna je v resnici. Njegovo delo je sijajen primer «naturalizma».

Toda Donatellov kip nikakor ni odlitek po naravi. Njegovo razmerje do narave s tem še ni izčrpano; tudi še ni izčrpan pojem naturalizma s tem, da so posnete kipove oblike po naravi. Umetnik je bil naturalist tudi v tem, kako je izrazil duševni doživljaj, vsebino svojega svetnika. Tudi v tem je postopal objektivno, zato pa nič manj globoko, kakor postopa umetnik, ki se poslužuje v dosego poglobitve drugačnega, manj naturalističnega načina. Umetnik je torej lahko objektivni ne samo v zunanjih oblikah, ampak tudi vsebinsko, če izrazi v svojem delu duševnost, ki popolnoma

² «Ljubljanski zvon» žalibog ne prinaša ilustracij. Zato sem izbral primere, ki so lahko dostopni v priročnih knjigah.

odgovarja opazovanjem zunanjega sveta, narave. Trditev, da je vsak naturalizem brezdušno, fotografično kopiranje narave, v katerem ne igra umetnikova individualnost nobene vloge, je brez vse podlage. Najlepši dokaz so neshetki umotvori naturalistične umetnosti. Kakovost naturalistične umetnine pa je odvisna od umetnikove genijalnosti, ki je znal na ta način izraziti svoje čustveno preživljanje.

Oglejmo si še drug primer: **Velasquezovo «Predajo Brede»**, ki je nastala okrog leta 1635. Slika predstavlja prizor, ko predaje poveljnik trdnjave ključ španskemu zmagovavcu. Na desni v globino slike obrnjen konj in za njim skupina vojakov španske armade — cela zbirka izrazitih glav —, za njimi vrsta visokih stoječih kopij, na levi v ospredju druga gruča vojakov, — v ozadju vojska, trdnjava, zastave, ogenj, dim, pokrajina, izginjajoča v dnevni solnčni megli, — središče slike, med obema skupinama vojakov, pa tvorita figuri španskega poveljnika in poveljnika oblegane trdnjave, ki drži v levici klobuk in prinaša v desnici s poklonom ključ trdnjave; španski vojskovodja je tudi snel pokrivalo in je položil premagancu v znak spoštovanja in priznanja svojo desnico na levo ramo. — Slika je očitvidno preračunjeno skomponirana. Perspektivno skrajšani konj na desni vodi v globino; vtis globine in mase povečujejo še kopja in zračna perspektiva v globoko pokrajino. Obe glavni figuri sta postavljeni v sredino in sta medsebojno spojeni s kretnjami rok in s pogledi; na njih obeh se koncentrirajo pogledi pričujočih, in da je to še bolj poudarjeno, sta dve figuri obrnili svoje oči iz slike v gledavca. In vendar je tudi ta slika «naturalistična». Umetnik je predstavil ves prizor tako, kakor se je mogel vršiti tudi v resničnosti. Obrazi figur učinkujejo kot izraziti portreti, na vsakem se zrcali izraz čustva, kakršno se je moglo zrcaliti tudi v resničnosti; in plemenita gesta španskega generala vzbuja ravnotakšen vtis resničnosti, kakor solnčen blesk, ki igra na konjevi koži, na oklepih, na oblekah in črevljih navzočih, in v katerem gine v daljavi pokrajina in se zliva na obzorju v eno z ozračjem.

Tudi tukaj ni nobene idealizacije v pravem pomenu besede. Vse posameznosti so vzete iz narave in sestavljene spet v organično, logično celoto, četudi je seveda ta naturalizem neskončno oddaljen od vsega, kar bi spominjalo na «fotografičnost» vsega upodobljenega prizora. — Ta prizor se je v resnici bržkone vršil drugače. Toda za Velasqueza, genijalnega umetnika, izbornega poznavavca človeške duše, je bil v dneh, ko je ustvarjal to sliko, mogoč samo ta način. In ta način: ta grupacija figur, te kretnje,

ta psihični izraz na obličjih, ta igra svetlobe in senco, ta prostornost — in ne druga; je bila njegova osebna, umetnostna nota in izraža njegovo naturalistično razmerje do narave.

Toda ali je naturalizem omejen samo na takšno izražanje? Oglejmo si «Boj Tritonov» iz znamenite vrste Mantegninih bakrorezov. Kompozicija predstavlja tri Tritone, ki se borijo med sabo na vodi v bližini obrežnega trsja. V najglobljem ozadju je videti mesto z visokimi stolpi na gori, malo bližje na desni stoji proti mestu zroč kip Neptuna z delfinom v desni in triklinom v levi roki. V ospredju valovi in čez nje jezdijo Tritoni na čudnih pošastih. Triton na levi je obrnjen stran od ostalih dveh in se ne zmeni zanje, za njegovim hrbtom pa stoji na njegovi zverini stara naga ženska, kričeča postava z visečimi prsi in molí z levico ostalim dvem tablico z napisom «Invidia»; od teh dveh Tritonov je zamahnil srednji s šopom zvezanih rib proti desnemu, ki parira udarec s palico. Nenavadni sta že glavi teh dveh Tritonov: namesto las in brade imata na glavi hrastovo in akantovo listje. Še zanimivejše pa so živali. Levi Triton jezdí na zverini, ki ima glavo Nilovega konja in dolg ribji rep; noge so se mu izpremenile v ribje plavuti in podobne plavuti mu rastejo tudi iz bokov; vse telo pa ima pokrito z želvovino. Živali ostalih dveh Tritonov pa sta konja s plavutami ob strani in dolgim luskinastim ribjim repom.

Te delo gotovo ni več čist naturalizem.³ Takšnih pojavov, kakršna nam je tukaj narisal Mantegna, v resnični naravi ni. Umetnik je tukaj «izpremenil» naravo. In vendar, če se oziramo samo na posameznosti teh oblikovin, moramo pa vendarle priznati, da so vzete iz narave; realne so oblike ribjih plavuti, realna so konjska telesa, realne so želvovine in ribji repi. Razlika je samo ta, da jih v naravi nikoli ne srečavamo v takšni sestavi. Umetnik postopa torej tukaj popolnoma samovoljno; oblike pač jemlje iz narave, toda jih sestavlja tako, kakor so mu potrebne, da izrazi svojo umetnostno idejo. Umetnik gre tukaj preko narave in vendar ni v bistvu morda nič tako realno, tako blizu narave, kakor ravno ta način umetnostnega ustvarjanja.

² Mantegnovo delo ni osamljeno. In četudi sloni na antičnih tradicijah, ki so oživele v renesansi XV. stoletja, in je bil ravno Mantegna eden njihovih najvpetejših privržencev v umetnosti, — saj je sam strastno zbiral antične umetnine in nosijo vsa nje-

³ M. Deri (Naturalismus, Idealismus, Expressionismus. 1920. p. 38) imenuje ta modus: naturalistična permutacija.

gova dela sledove tega njegovega študija —, je to svobodno razmerje do narave vkoreninjeno v človeku tako globoko, kakor njegovo mišljenje in verovanje. Večina vsega onega, kar je ustvarilo človeško mitološko mišljenje, je s takšnim pojmovanjem v tesni zvezi.

Kdor se je vozil v tihi mesečni noči po grškem morju, more najboljšje razumeti, iz kakšnega čuvstvovanja so se rodila bajna morska bitja grške mitologije. Tako so se vozili tudi Grki in še prej njihovi predniki po istem morju v majhnih ladjah, primitivni v svojem mišljenju in znanju, otroci narave; in tudi oni so se v takšnih hipih morda še bolj nego mi zavedali osamljenosti svojega človeštva, neizmernosti skrivnosti, ki obdaja človeka v vsakem hipu, kjerkoli se nahaja, elementarnih sil, katerim je izročen, ki jih pa ne pozna. In v takšnem hipu je pljusnil kje val, pokazal se je delfin in je izginil, — zableščalo se je pred očmi in je spet ugasnilo — in delovala je fantazija. Ta neizčrpna fantazija človeka je ustvarila kombinacije, ki se jih je poslužila tudi upodablajoča umetnost in jim šele vdahnila pravo življenje: Favne in Kentavre, Satire in Sfinge, Himere in asirske «čuvarje vrat», leteče boginje zmage (— poznejše krščanske angele —) in kitajske zmaje, indijska večglava in večroka božanstva, naše povodne može in morske deklice, — bitja, ki so bila živa od začetka človeštva in živijo v pravljicah in v umetnosti do današnjega dne.

Človek se torej niti tam ne more oprostiti naravnih oblik, kjer ustvarja bajna, neresnična bitja. Njegova upodablajoča umetnost sega sicer preko narave in vendar kljub temu le tiči v njej, samo da sestavlja po svoje dele njenih organizmov v nove organske tvore, v nove kombinacije, ki jih v živi resničnosti ni.

Toda — ali gre umetnost vedno tako daleč? Ali ni zanj drugih poti? Donatello je ustvaril kip proroka — asketa, monumentalen v svoji celoti, «veren» do skrajnosti v absolutnem naturalizmu. Velasquez je skomponiral historičen prizor in ne odstopa nikjer od realnosti pojavov. In v prvem in v drugem primeru preveva delo duh velike umetnosti, resničnost globokega, jasno in popolnoma izraženega čuvstvenega doživljanja. In veren je prirodnim oblikam tudi Mantegna, celo ko ustvarja optično estetiško iluzijo bitij, ki jih ni. — So pa časi in umetniki, ki zro popolnoma drugače na naravo. Tudi oni jo poznajo, ljubijo, izučavajo, naravnost obožujejo — in vendar se zrcali narava v njihovi umetnosti v čisto drugačnem odsevu.

Oglejmo si kip boginje **Demetre**, ki se zdaj hrani v Berlinu in je po svojem slogu gotovo v tesni zvezi s **Fidijevo** umetnostjo.

Boginja stoji pred nami popolnoma en face kakor mogočen, a hkratu elastičen, vitek steber. Iz množine gub njene obleke so vidni skoraj samo še prsti na nogah in (— razun zdaj odbitih rok —) vrat in obraz. Postava je mirna, nepremična, le desna noga se je rahlo upognila v kolenu in stopila nekoliko nazaj in v stran kakor k lahkemu koraku. Dolgi peplos se spušča v ravnih vertikalnih gubah do tal, gornja obleka pokriva oprsje, izpod nje pa se v pasu zbira v težkih gubah volneno spodnje oblačilo. Z glave se spušča na rame pokrivalo in tvori okvir za najčudovitejši del tega kipa: glavo in obraz. Ta obraz raste kakor mramornat cvet iz senc, ki jih tvori okvir-pokrivalo; obdajajo ga gosti lasje, razdeljeni na sredi temena in prelivajoči se v mehkih simetričnih strujah po obeh straneh do ušes. Glava je neznatno nagnjena na desno stran, lica so dolga, brada mehka in velika, ustnice valoveče in kipeče, nos raven, oči stojijo daleč narazen, in skoraj do njih segajo ob straneh valovi las. Po vsem obličju pa je razvit komaj viden radosten, dobroten smehlaj.

Pred nami je kip nesmrtné boginje, dobrega, človeku naklonjenega božanstva, kakršnega je mogla ustvariti samo največja umetnost dobe, za katero to božanstvo ni bilo samo dekorativen pojem, ampak ki je vanje verjela. Veličanstvenost je v tem kipu in vendar tudi dostopnost, večna mladost v obličju in vendar hkratu sila in moč. Veliko močno telo in skoraj dekliški obraz in vendar oboje zlito v neprimerno harmonijo. Oblika in vsebina sta popolnoma spojeni v celoto, ni razlike in tragike med resničnostjo in idealom.

Umetnik je imel vsekakor živo naravo pred očmi, ko je ustvarjal to delo. In vendar je narava, kakršno je podal tukaj umetnik, vse drugo, samo ne naturalistična. Kratek primer z Donatellovim kipom bi nam tukaj pokazal nepremosten prepad med pojmovanjem prvega in drugega umetnika. Pri Donatellu je vnešena v bron vsaka, še tako neznatna poteza, vse mu je važno in značilno, ničesar ni izgladil in olepšal. Iztrgal je iz kompleksa narave kos brutalne resničnosti in ga prelil v umetnost. Grški umetnik pa je postopal drugače. V kipu ni nikjer nobene ostrine, nikjer nobene slučajnosti. Vse je uglajeno, vse je podano le v toliko, v kolikor je neobhodno potrebno, v kolikor poudarja osnovno misel umetnine. Narava je idealizirana. Pred sabo nimamo individualnega posnetka — recimo portreta — po naravi, pred nami je tip — ideja, v kateri se gubijo vse individualne slučajnosti. Le grški idealizem Fidijevega časa je mogel ustvariti tudi v umetnosti tako absolutno idealistične tipe božanstva.

Tudi idealizem je jako obsežen pojem — tudi v upodablajoči umetnosti. Njegove nijanse so brez števila, kakor vrste čuvstvanja, ki dvigajo človeka iz vsakdanjosti v sfere idej. Bili so časi — v marsikakšnem poljudnem delu se še vedno pojavljajo takšni nekritični atavizmi —, ki so zrlí na primer v antiki samo njeno solnčno stran neskajenega miru. Popolnoma napačno. Zlasti po Nietzscheju ni več mogoče iti preko antičnih zarodkov pesimizma. Še celo drugače pa se nam kaže idealizem novejšega časa.

(Konec prihodnjič.)

Li-Tai-Pe-Mirko Pretnar:

Beli jastreb.

Nad ribnikom v jeseni neveselim,
nemirno kroži jastreb s perjem belim;
postal na bregu sem in roko dal k očem:
tihota vseokoli — v daljo gledam nem.

Alojz Gradnik:

Solkan.

V ozadju je procesija cipres,
na desni više Sveta Katarina,
na levi hrib Svetega Valentina
in Sveta gora se dviguje vmes.

Kaj so prinesli semkaj kos nebes?
Tam onkraj Sveti Maver toči vina,
pod njim razširja soška se dolina
in Soča teče tiho v temen jez.

Ko včasih nismo kaj imeli jesti,
hodili v mraku po solkanski cesti
študentje smo s slovenskimi dekleti.

Le upe grizli smo in ne trpljenja.
Zdaj róke nimajo več kaj prijeti
med ruševinami hiš in življenja.

Pavel Golia:

Pri kralju Matjažu.

Odlomek iz božične povesti »Peterčkove poslednje sanje«.

Osebe:	Peterček	Poveljnik telesne straže
	Čarovnik Grča	Prvi vojščak
	Mamica	Drugi vojščak
	Kralj Matjaž	Tretji vojščak
	Kraljica Alenka	Vratar
	Kraljična Alenčica	Glasnik
	Mesec	Vitezi, vojščaki, spremstvo itd.

Podzemeljska špilja. V ozadju dolga miza, za mizo kralj Matjaž z vitezi. Vsi v globokem spanju. Spredaj stoji telesna straža v dveh grupah, ena grupa na desni, druga na levi strani. Tudi vojščaki telesne straže spe globoko spanje.

1.

Mamica:

Gostoljubni bodite
Matjaževi hrami
in otroka sprejmite,
ki plaka po mami.
Čarobno obličje
vaših bajnih dvoran
naj poveča veličje
otrokovih sanj!
Matjaževi hrami,
naj pozabi med vami
svojo žalost moj sin,
ves ubog, ves bolan,
saj mati je zanj
le vir bolečin. (Odide na levo.)

2.

Desna grupa vojščakov:

Mi kralja Matjaža stražarji smo zvesti,
mi ga čuvamo skrbno v osrčju gore.

Leva grupa vojščakov:

Stoletja že spava tu v svoji bolesi,
z njim udani vojščaki in vitezi spe.

Desna grupa vojščakov:

Nekoč zasijala bo velika zora,
napočil človeštvu bo veliki dan.

Leva grupa vojščakov:

Široko takrat zazijala bo gora,
s svojo vojsko prihajal kralj Matjaž bo na plan.

Desna grupa vojščakov:

Prinesel bo narodom srečo in spravo,
prinesel bo ljudstvom dobroto in mir.

Leva grupa vojščakov:

Ves svet mu prepeval bo hvalo in slavo,
vsa zemlja slavila bo radosten pir.

Desna grupa vojščakov:

A v gosto temo so še časi zastrti,
oj, kje so še zarje Matjaževih dni!

Leva grupa vojščakov:

Nikdar ne zapade trohnobi in smrti,
kdor v pesmih in pravljičah ljudskih živi.

3.

Poveljnik telesne straže: Neka žena tava tu po dvoru. Kaj je niste videli? Tule mimo morala je priti.

Prvi vojščak: Prav nikogar nismo videli. Če pa bil je res kdo tu v dvorani kraljevi, ni bil človek, temveč duh.

Drugi vojščak: Duh je bil, poveljnik. Jaz sem sanjal čudne sanje. Zdi se mi, da bomo gosta še imeli danes v naši sredi.

Poveljnik: Čenče.

Prvi vojščak: Tudi jaz sem sanjal čudne sanje. Če jih premišlujem, čutim v srcu, da veliko bolj kot prejšnje dni pod križi in težavami trpi na zemlji rod človeški dandanašnji.

Poveljnik: Čenče.

Tretji vojščak: Jaz pa pravim, da se bliža dan, ko bo odrinil kralj Matjaž na plan.

Prvi vojščak: Tudi jaz sem tvojih misli. V sanjah videl sem zemljo krvavo, polja opustošena, njive poteptane, prazna mesta, prazna sela, krove razdejane. In vse polno bednih starcev, stark, vdov, sirot, skoro ves človeški rod, iznemogel od bolezni, izkažen od zmoč in lačen — —

Poveljnik: Kdaj pa bil je še drugačen...

Prvi vojščak: In vdove, starci, starke in sirote, vsi sestradani, bolni in bedni, so korakali v procesiji nepregledni — —

Tretji vojščak: Kam?

Prvi vojščak: In po dolgi, dolgi, mukepolni poti so prišli na polje ravno in široko. In na polju ravnem in širokem ležal je kraj moša mož, vsi mrlič, vsi ubiti od svinčenega dežja, od predsmrtnih krčev zviti, komaj še ljudem podobni. In od severa do juga, in od vzhoda do zahoda, se je nesla neutolažna tuga. In na to podobo smrti in strahote sipalo je sočno rdeče žarke. In vdove, starci, starke in sirote so zagnale tak obupen plač, da se je od groze stresla vsa široka plan. Še jaz zaplakal sem sred sanj.

Tretji vojščak: Saj pravim vam, da bliža se naš dan.

Poveljnik: Pravice ni na svetu, to je res.

Prvi vojščak: Kaj pravica! Pravica je sto. Če svoje sanje pre-mišljujem, vam povem, da srečnih dni prinesla ni in jih ne bo nikdar ljudem.

Poveljnik: Petsto let že služiš v naši vojski, pa ji še ne veš namena. Na svet pravico nesti, to prva je naloga njena.

Prvi vojščak: Pravica je sto, dobrota je le ena. In ta naj bo trpečim ljudstvom prinesena.

Drugi vojščak: Jaz mislim, da tako kot dan današnji še niso bili vredni in potrebni usmiljenja ljudje.

Poveljnik: Potrebni, to je eno. Vse kaj drugega je vredni.

Prvi vojščak: Jaz pravim, da je vreden vsak, ki je potreben.

Poveljnik: Dovolj teh čenč. Tu mimo morala je iti žena. Kako je k nam prišla, ne vem, saj straže so na vratih našega gradu. (Prvemu vojščaku:) Poglej v dvorano poleg.

4.

Mamica (stopi zopet skozi vrata. Vsi ostrme):

Kralj Matjaž, daj uteha, tolažbe trpinu,

in v pravljicni bodi naklonjen dobroti

ubogemu, bolnemu, mojemu sinu,

zapuščeni, nedolžni siroti.

Po tihi in tajnostni poti

ga peljejo sanje v tvoj grad,

vsaj za hip naj otroka zamoti

tvojih tajn, tvojih bajk blagodat. (Odide proti desni.)

Poveljnik: Stoji (Prikazen koraka mimo poveljnika in vojščakov, gleda pred se in se ne ozre. Na desni strani izgine. Vojščaki zro začudeni za njo, tudi poveljnik je osupel. Nekaj trenutkov ne izpregovori nihče besede.)

Drugi vojščak: Duh. Duh matere — —

Prvi vojščak: V procesiji nepregledni med množico sem videl tudi ta obraz.

Drugi vojščak: Kaj sem dejal poprej? Še gosta bomo imeli danes v naši sredi.

Poveljnik: Težko, da bi se kralj prebudil danes.

Tretji vojščak: A jaz vam pravim: predno bo ta noč minila, bo s stolpa straža trikrat zatrobila v rog. In kralj Matjaž se bo prebudil.

Drugi vojščak: Še vedno se je nekaj nenavadnega zgodilo, če sem sanjal čudne sanje. Še zdaj skeli me v dnu srca gorje človeško, ko se spomnim nanje. Siroto videl sem, otroka. Ubog in zapuščen je taval brez tolažbe okrog in brez miru. Nato je nežna in drhteča roka trkala obupno na vrata našega gradu.

Poveljnik: Čenče. Jaz pravim, da se kralj ne bo prebudil. Zakaj bi straža trikrat v rog trobila in kralja trudnega budila! Tujca ne bo med nas. Nikomur ni na zemlji znano, kje naš grad leži in naše taborišče. Ne rečem, da mogoče človek ta in oni nas ne išče. A kdor nas išče, išče nas povsod drugod, le pod Gorjanci ne. Ta kraj jim je neznan. Odkar smo sem se preselili, ne bo nikoli več po naših tleh človeška stopala stopinja.

(Na stolpu zatrobi straža trikrat zapored v rog. Vsi ostrmijo, kralj Matjaž počasi dviga glavo in odpre oči. Prav tako vitezi krog mize. Vojščaki in poveljnik straže stoje v vojaški pozi in zro nepremično v kralja. Vstopi vratar.)

5.

Kralj Matjaž: Kdo me budi iz stoletnega spanja?

Vratar: Gorjanski čarodej se ti globoko klanja, kralj Matjaž. S seboj ima otroka. Prosi te ponižno, da ga sprejmeš. Tudi njih svetlost so, Mesec, princ lazurnih dalj, še z njim.

Kralj Matjaž: Otroka je pripeljal, praviš?

Vratar: Tako je, kralj Matjaž.

Kralj Matjaž: Vso dolgo noč stoletno se mi je sanjalo o bedni deci, o sirotah.

Vratar: Sirota je, čarovnik mi je pravil.

Kralj Matjaž: Potem sprejet naj bo s posebno slavo in častjo. Peljite me v moj hram, pripravite mi praznično obleko. Pred zbranim dvorom gosta bom sprejel s kraljico. A pri-

šleci naj vstopijo. (Kralj v spremstvu vitezov na levo, vratar na desno.)

6.

Drugi vojščak: Kot sem dejal, tako se je zgodilo.

Prvi vojščak: Zdaj vidiš tudi ti, poveljnik, da je velik smisel v sanjah.

Poveljnik: Čenče.

7.

(Grča, Peterček, Mesec vstopijo. Dvorana se zaliže v belo luč.)

Grča: Pozdravljeni, vojščaki slavne vojske nesmrtnega kralja.

Vsi (razen poveljnika, ki zaničljivo gleda prišleca): Pozdravljeni, častiti gostje!

Prvi vojščak: In tudi ta obraz sem videl med množico v procesiji nepregledni. Kako ti je ime, otrok?

Peterček: Peterček. Kje pa je kralj Matjaž?

Prvi vojščak: Takoj bo tu. Na prestol tamkaj sedel bo s kraljico ter te pozdravil prav prisrčno in prijazno. Povedali so mu, da si sirota. Sirote ljubi.

Peterček: Kaj res le spi in spi vse dni in vse noči?

Prvi vojščak: Res.

Tretji vojščak: On spi in čaka, da napoči čas njegov.

Prvi vojščak: Povej, kaj ne, da je divjala krvava vojna po nesrečni zemlji?

Peterček: Joj, kakšna vojna! Očeta so ubili, mamica mi je umrla.

Prvi vojščak: A vedno nate misli. Njen duh je plaval danes po dvorinah naših in prosil za te. Čim bolj jo ljubiš, bolj je v tvojem srcu.

8.

(Z leve zadoni rog. Glasnik naznani: «Kralj». Kralj in kraljica prideta s spremstvom v dvorano. Kralj sede na prestol, kraljica kraj njega.)

Kralj Matjaž: Pozdravljen, princ lazurnih dalj, pozdravljen čarodej gorjanski, posebno bodi pa pozdravljen ti, otrok! (Vsi se globoko priklonijo. Čarodej rine Peterčka v ospredje, bliže k prestolu.)

Peterček: Pozdravljen, kralj Matjaž, pozdravljena Alenčica, kraljična in nevesta tvoja (kralj in kraljica se spogledata in smehljata), pozdravljen ves tvoj dvor, vsi vitezi junaški in vojščaki tvoje slavne vojske!

Kralj Matjaž: Kaj me poznaš?

Peterček: Poznam. In pesem vem o tebi. Ta-le (pokaže s prstom) je pa kraljična in nevesta tvoja.

Kralj Matjaž: Odkod pa veš, da je kraljična in nevesta?

Peterček: Pesem pravi tako.

Kralj Matjaž: Pesem? (Kraljici:) Prijetno slišati, kaj, žena? (Peterčku:) Jo znaš na pamet?

Peterček: Znam.

Kralj Matjaž: No, pa jo nam povej!

Peterček: Belca kralj Matjaž zajaše,
bridko sabljo si opaše,
poslovi se od neveste,
od Alenčice vesele,
pa pokliče svoje zveste.
In na brze kakor strele
konje posadi junake,
proti jutru z njimi dirja,
čez vode, gore, močvirja,
čez megle in čez oblake.

Eden ga za drugim praša,
kralj, povej, kam pot gre naša?
Toda kralj Matjaž ne čuje
ne besede, ne prašanja,
belca svojega priganja,
da ognjene strele bljuje,
da leti ko ptič po zraki.
V sled za njim drve junaki.

Sedmi dan ob uri rani
na široki in prostrani
kralj Matjaž poljani ustavi
četo in junakom pravi:
Preleteli smo ko ptice
zemljo starega trinoga,
tamkaj žlahta naša uboga
hude še trpi krivice.

Tu smo na svobodni grudi.
A naš rod, ki vzdihla v tlaki,
vreden je svobode tudi,
dragi bratje in junaki.
In zato vas v boj krvavi
kličem pod zastavo trojno.
Kdor udan ni brezpogojno,
lahko se nazaj odpravi.

Dokler solnce ne obsije
svobodne nam domačije,
smo do smrti ti udani,
vitezi reko mu zbrani.
In junaški boj so bili
v zvezi z bratskimi junaki
naši bratje in rojaki,
zemljo vso osvobodili.

Ko se četa je vrnila
s kraljem pod domače krove,
se velika polastila
žalost duše je njegove.
Mnogo je svobode, pravi,
a še več udov, sirot
v naši širni očetnjavi.
Pa je zopet šel odtod
solze plakajoč srebrne,
Bog ve, če še kdaj se vrne.

Kralj Matjaž: Tvoja pesem mi ugaja. Resničnega se marsikaj v
njej sliši.

Alenka: Sem stopi, Peterček, to rožo vzemi za spomin, od kraljice
Alenke.

Kralj Matjaž: Veš, v pesmi je pomota. Seveda gori ne vedo, kako
se plétejo zadeve naše. Alenka je kraljica, moja žena, že
davno moja žena poročena.

Alenka: Ampak Alenčico imamo tudi. To je naša hči.

Kralj Matjaž: Vesel in dobre volje sem postal. Nocoj je lep večer.
Naj pride še Alenčica. V dvorani slavnostni pa naj gostija
se pripravi.

Alenka: Kraljična s spremstvom in dekleti naj v dvorano pride.
(Nekaj ljudi spremstva odide.) Ti, Peterček, pa pomni; s
kraljično lahko govoriš, kar znaš in veš, le s sabo je povabiti
ne smeš. Ko bi pa izpregovoril le besedico o tem, — poslušaj
dobro, kaj ti zdaj povem — ko bi izpregovoril le besedico
o tem, da zapusti četovske naj dvore, zbesnijo v tistem
hipu vsi duhovi ljubosumni naše gore in ves Matjažev grad
svoj sen zasanja spet za sto in sto, morda za tisoč let. Če pa
ostaneš tu pri nas, je prav mogoče, da nekoč nastopi čas, ko
pojdeš z njo, s kraljično na zemljo.

Peterček: Tu pa ne smem ostati. Na svetonočni praznik sem po-

vabljen v gozd. Kaj ni že pozno, mojster Grča, ne bova zamudila?

Grča: Nič se ne boj, otrok, o pravem času pojdemo od tod.

Mesec: Le brez skrbi.

Peterček: Kaj ne da, kralj Matjaž, ko prideš ti na zemljo z brezštevili vojskami, takrat bo šele vojna prava — —

Kralj Matjaž: Pač, vojna bo, a ne krvava. Ne ene kapljice ne bo prelila krvi nedolžne vsa oborožena moja sila. Zato se zbira moje vojske moč v tem skritem, nedostopnem kraju, da nekoč, do zadnjega očiščena, dobrega prebrana, zaščito da božanstvenemu delu človeškega duha pred zlo nakano zlobne volje. Le ena bo postava razglašena, a razglašena bo povsodi, kjer se križajo človeške poti: Usmiljen bodi, ker svet bo prerojen in izveličan le v dobroti. (Vojščaki in poveljnik napeto poslušajo, vojaki prikimavajo kraljevim besedam, poveljnik se drži jezno.)

Peterček: In takrat bodo dobri vsi ljudje?

Kralj Matjaž (se zamisli, vsi zbrani strmé vanj, kot da težko pričakujejo njegovega odgovora): Tega pa danes še ne vem.

9.

Glasnik: Kraljična Alenčica.

Kralj Matjaž: Pozdravljena, prežlahtna hčerka moja.

Alenčica: Pozdravljen moj kraljevi oče, pozdravljena, kraljeva mati, pozdravljeni vsi zbrani. (Zapazi Peterčka.) Ah! Kako sem se prestrašila!

Alenka: Goste imamo, ljubo dete. Sem, kraj mene sedi. Vidiš, to je Peterček, ubog otrok z zemlje; saj princa že poznaš, in mojstra čarodeja tudi.

Alenčica: Pozdravljen, Peterček! (Mu poda roko.)

Peterček: A, take je Alenčica. Kako je lepa. Še lepša od kraljice.

Alenčica: Vso dolgo noč stoletno se mi je sanjalo o bednem otroku. Prav Peterčku je bil podoben revček.

Alenka: Razveseli ga, Alenčica, razkaži mu ves grad in k jezeru ga pelji, kjer se labodi molče prevažajo in v temi se jim svetijo peroti.

Alenčica: Greš z mano, Peterček, razkažem ti naš grad.

Peterček (čarovniku): Lahko grem? Ne bomo zamudili?

Čarovnik: Pojdi. Kraljični reci: Prosim, prosim, zelo me bo, kraljična, veselilo.

Peterček: Prosim, prosim, zelo me bo, kraljična, veselilo.

Alenčica: Pa mi podaj roko.

Peterček (pomoli roko).

Alenčica: Ah, ne tako. Tako. (Mu pokaže gesto, kako ponudijo kavalirji dami roko. Otroka odideta, poveljnik gleda ježno za njima.)

10.

Kraljica: Otroka sta odšla. I midva, kralj Matjaž, podajva z gosti se in spremstvom v slavnostno dvorano.

Kralj Matjaž: Tako se naj zgodi, kot ti želiš, kraljica moja. (Da znamenje, spremstvo odhaja. Poveljniku): Poveljnik, naj veseli se danes ves moj tabor. In glej, da bo krepčilo bogato dano vsem vojščakom. In polkov tam za jezerom v votlini zadnji ne pozabil!

Poveljnik: Zgodilo se bo vse, kot ukazuješ, kralj.

Kraljica: Iz moje pa kleti naj slednjemu vojščaku vrč najboljšega natočijo.

Poveljnik: Zgodilo se bo vse, kot ukazala si kraljica.

Kralj: In straže menjaj v stolpu in pri vratih. Telesna straža, kajpada, ostane.

Poveljnik: Slušam.

Kraljica: Izvolita, premila gosta. Že dolgo, princ lazurnih dalj, pogrešala sem radost vašega obiska.

Mesec: Kraljica, tudi jaz — — —

(Odidejo na levo, poveljnik na desno.)

11.

Prvi vojščak: Na ples pripravljajo se in na pir, a jaz potrj sem nekako že ves večer, odkar smo se zbudili.

Drugi vojščak: Tudi jaz.

Tretji vojščak: Ampak Alenkinega, bratci, se bomo le napili.

Prvi vojščak: Ne vem. Če svoje sanje premišljujem in prikazen, ki smo jo gledali poprej, se me loteva, kakor sem sicer brez straha, skorajda bojazen.

Drugi vojščak: Tudi mene, bratci, muči nekaj, kakor skrb, ki ji ne veš imena. Ne vem zakaj, vesel ne morem biti.

Tretji vojščak: Zvrhan vrč Alenquine starine, pa vsaka skrb in vsa bojazen mine.

Prvi vojščak: Povem vam, bratci, meni se dozdeva, da do pijače ne pridemo nocoj.

Tretji vojščak: Kaj nisi čul, kaj ukazala je kraljica?

Prvi vojščak: Natanko. Ampak to-le vam povem, v vseh petsto letih, kar jih tolčem v naši vojski, sem slišal danes prvič, da je kralj, sam kralj Matjaž dejal: Ne vem.

Tretji vojščak: Kaj to! I kralj i modrijan težko odgovor najde, če otrok sprašuje.

Drugi vojščak: «Tega pa danes še ne vem,» to so besede kraljeve, ki tudi mene plašijo.

Tretji vojščak: Jaz pravim vam, kot sem poprej dejal, naš dan se bliža. Ko vina prineso, zvedre se tudi vama glave.

Prvi vojščak: To vem, da moje nič ne razvedri nocoj. In za otroka se bojim. Poveljnik naš mu ni naklonjen, posebno ker je šla kraljična z njim.

Drugi vojščak: Poveljnik naš otroku je zaviden.

Tretji vojščak: In tak naj bo poveljnik.

Drugi vojščak: Pst! Prihaja.

12.

Poveljnik: Duh žene, ki ste zrlí ga poprej, je grad zapustil. Da mi bolj strogo pazite odslej!

Tretji vojščak: Poveljnik, kaj pa vino, ki ga kraljica nam poklanja?

Poveljnik: Natakajo ga v kleti v vrče.

Prvi vojščak: Duh matere otrokove je grad zapustil, a v mojo dušo padla je še težja mora. Pred sabo vidim še bolj strašne sanje. Ne bo se, bratci, še odprla gora. Pred sabo vidim dolgo, dolgo noč. Brez kraja, bratci, bo pričakovanje.

Poveljnik: Kaj premišljuješ, če se pir slavi?

Prvi vojščak: Naj premišlujem jaz, saj poveljuješ ti.

13.

Kraljična: A tu, kjer si že bil, je kraljeva dvorana. Za to-le mizo spi moj oče svoj stoletni sen z najbližjim spremstvom, a tam stoji telesna straža.

Peterček: Povsodi je lepo, povsodi, najlepše pa pri jezeru, kjer nad vodo drhti otožni spev labodji.

Kraljična: A gori ni lepo na zemlji?

Peterček: Je in ni. Ljudje so često zlobni, da je težko živeti z njimi. Ko bili so še starši živi mi, takrat lepo je bilo, da.

Kraljična: A zdaj ni več?

Peterček: Odkar je mamica umrla — —

Kraljična: Kaj? Mamica ti je umrla?

Peterček: Očeta pa na vojni so ubili.

Kraljična: Ubili?

Peterček: Tam jih pobijajo do smrti, dobre in hudobne, vse. Še tiste, ki otroke imajo in skrbijo zanje.

Kraljična (ogorčeno): Kako si drznejo!

Poveljnik: Kraljična, smem izpregovoriti par besedi s tabo?

Kraljična (odločno): Ne. Zdaj z gostom govorim. Počakaj, Peterček, tja na očetov prestol sedi! Takoj se vrnem in igračo najlepšo svojo ti prinesem za spomin, ubožček moj. (Odide.)

14.

Poveljnik: Slišiš, bratec, Alenčica ti je naklonjena.

Peterček: Tako je dobra! Ko bi ta šla z mano — — (začuje se šum kot oddaljeno grmenje).

Poveljnik: Če ji porečeš, pojde prav gotovo.

Peterček: Ne smem.

Poveljnik: Zakaj ne smeš?

Peterček: Kraljica je dejala — —

Poveljnik: Kaj pa, dejala je, ker se boji, da hčerke svoje ne izgubi. Poslušaj mene, kaj ti pravim! Povabi jo seboj in ona pojde, prav gotovo pojde. In srečen boš, in druge boš osrečil, ker če kraljično vzameš sabo, odpravi se na čelu s samim kraljem vsa naša vojska na zemljo.

Peterček: Kraljica je dejala — —

Poveljnik: Poslušaj mene, jaz ti dobro svetujem.

Prvi vojščak: Povem vam, da pogubil bo otroka.

15.

Kraljična: Tako, izvoli, ljubi Peterček. (Mu prinese igračo.)

Poveljnik (tiho): Poslušaj mene, ne zapravi prilike, ki ti ne bo nikdar več dana. Ovenčan s slavo, bogat in srečen pojdeš na zemljo — —

Kraljična: Res, drag si mi postal in mil, ubogi Peterček. Če mislim na slovo od tebe, mi pri srcu je težko.

Poveljnik: Govoril

Peterček: Kraljična, ko bi ti hotela — — (Šum, kot da grmi v daljavi.)

Kraljična: Kaj?

Peterček: Kraljična, ko bi ti hotela z mano (zagrmi bliže in silneje).

Kraljična: Kam?

Peterček: Na svet! Pridi! Pridi! Prinesi blagor bednim! (Votlo bobnenje po vseh prostorih Matjaževega gradu. Tema.)

Alenčica: Kaj si mi storil! (Plaka in ubeži.)

Peterček: Alenčica, Alenčica, kraljična!

16.

(Z leve prihitita Čarovnik in Mesec. Prostor se za hip razsvetli. Ko odide Mesec, zopet tema.)

Čarovnik: Peterček, sedaj pa hitro (ga prime za roko in ga vleče za sabo. Vsi trije odidejo. Peterček plaka. Za Čarovnikom

vstopi kralj Matjaž in najbližje spremstvo ter sedejo za mizo na svoje prejšnje prostore. Vsi so potrti in zaspani.).

Prvi vojščak: Gorje sem slutil, gorje se je zgodilo.

Drugi vojščak: In spet pred nami zeva dolga, dolga noč, ki je ne bo nikoli konca.

Tretji vojščak: A v kleti se suši po vrčih vince neizpito. (S stolpa zadoni zamolklo rog. Rdeča luč, kot v začetku.)

Kralj Matjaž: Rog naznanja, da so gosti zapustili naše dvore. Preddragi vitezi, vojščaki moji zvesti in udani, ves moj grad — — (Kima z glavo vse niže in niže in zaspi. Prav tako spremstvo krog njega.)

Prvi vojščak: Kralj je zaspal, pa dajmo svojo pesem, bratci!

Desna grupa vojščakov:

Mi kralja Matjaža stražarji smo zvesti,
mi ga čuvamo skrbno v osrčju gore.

Leva grupa vojščakov:

Stoletja že spava tu v svoji bolesi,
ž njim udani vojščaki in vitezi spe.

Desna grupa vojščakov:

Nekoč zasijala bo velika zora,
napočil človeštvu bo veliki dan.

Leva grupa vojščakov:

Široko takrat zazijala bo gora,
s svojo vojsko prihajal kralj Matjaž bo na plan.

Desna grupa vojščakov:

Prinesel bo narodom srečo in spravo,
prinesel bo ljudstvu dobroto in mir.

Leva grupa vojščakov:

Ves svet mu prepeval bo hvalo in slavo,
vsa zemlja slavila bo radosten pir.

Desna grupa vojščakov:

A v gosto temo so še časi zastrti,
oj, kje so še zarje Matjaževih dni!

Leva grupa vojščakov:

Nikdar ne zapade trohnobi in smrti,
kdor v pesmih in pravljičah ljudskih živi.

Vsi:

Mi kralja Matjaža smo zvesti stražarji,
mi ga čuvamo skrbno v osrčju gore.
Oj, spijo še žarki Matjaževih zarij,
molčijo še pesmi visokega dne.
(Kimajo z glavo vse niže in niže in zaspe.)

Zastor.

A. Novačan:

Samosilnik.

I.

ad starim sivim kraljestvom se je pokazala črna zvezda, oznanjevalka prekucij in sprememb, davno pričakovano usodno znamenje. Umrli je modri kralj, tri dni potem, ko se je preobjedel svežih smokey, ki so mu raznesla čreva. Osiretela dežela je zaječala v nemirih in homatijah, v ljutem metežu strank je ginevalo blagostanje in na stežaj so se odprla vrata vsem grozam in nesrečam. Iskal je gospoda suženjski rod in gonobil v strastni blazni borbi samega sebe. Zakaj tako je zapisano v globinah človeškega srca, da bo hrepenelo za gospodom in krotilecem svojim, dokler se samo ne očisti gospodovalnih želja in ne premaga te prve slabosti svoje.

V strahote tistih dni je pogledalo pozorno in lakomno oko največjega bojazljivca v deželi. Iz brloga krvoločnih misli in črnih naklepov se je vzdignil Samosilnik, je vrgel mrežo in sedel v temi tavajočemu ljudstvu za vrat. Mahoma so se plegli boji; kakor obrzdan konj je zatrepetala dežela pod roko novega gospoda in narod se mu je poklonil do tal.

Samosilnik se je zaprl v palačo iz rezanega kamna. Obdal je palačo z rablji in besnimi psi in je postavil pred njo deset kolcev visoke vislice.

Ukazal je in oznanil po vesoljni deželi:

«Kdor pa poreče, da je moj nos dolg, bo obešen!» *justi sic*

In zopet:

«Kdor pa poreče, da je moj nos kratek, bo tudi obešen!»

In tretje:

«Kdor pa poreče, da ni moj nos ne dolg ne kratek, obešen bo!»

In ker je bilo takih, ki so mislili, da je njegov nos dolg, in takih, ki so mislili, da je kratek, največ pa tistih, ki so dejali, da ni ne dolg ne kratek, so se zibale vislice od jutra do večera. Na kupe so ležali mrličji po holmu okoli palače strašnega Samosilnika.

II.

Deseti dan svojega gospodarstva je počival Samosilnik na odru, vznak in vse štiri od sebe, in se je dolgočasil v prebavi. Mračilo se je. Na hladnem kamnu visokih sten so plesale sence rabljev, ki so prižigali zunaj baklje, da nadaljujejo svoje peklensko delo tudi

ponoči. V dvorani je vršel hrum hitrih korakov, zategli obupni kriki, liki ostri kamni so bili Samosilniku na ušesa. Slišal je zapo-
maganje cvilečih moških glasov.

Pogledal je na vislice.

Pod njimi je stal plešast starček, ves sključen in krevljast, toliko da se je držal na nogah. Že so ga držali hlapci, že so ga vezali, že so mu ovijali na vrat proketo konopljo. Toda starec ni prosil, ne stokal. Smejal se je prezirno in ko so ga dvignili kvišku, se je nasmejal na vse grlo.

Samosilnik se je začudil in ukazal, naj ga snamejo in pripeljejo k njemu.

Sneli so ga in pripeljali.

«Po čemu se smejiš, ko te obešajo?» je vprašal Samosilnik.

Starec je odgovoril:

«Smejem se Tebi, Samosilnik, ker ni tvoj nos ne dolg ne kratek in ker zavoljo tega ljudi obešaš!»

Samosilnik je odgovoril:

«Temni so moji zakoni in moj nos, ki sem ga dal deželi v trepet, je logika vsakega zakona. Ni dolg ne kratek, kadar je dolg in kadar je kratek.

Starec je odgovoril in v odgovoru vprašal:

«Ali uživa zakon samega sebe? Zakon postavlja sebi meje, ki jih poruši svoboda. Jaz v tebi, Samosilnik, ne vidim svrhe.»

Samosilnik se je nasmehnil in dejal:

«Moj nos je ideja! Za vsako idejo človeštvo krvavi, rado roma k vislicam, rado se da klati in mučiti. Človeštvo brez ideje je kakor lice brez nosa. Ta dežela je bila brez ideje, jaz sem ji idejo dal, moj nos je ideja.»

Starec je pobledele in klonil.

«O, groza!» — je dejal. «Ti se, Samosilnik, rogaš lepoti, iz tvoje gnile duše se razliva po deželi smrad, ti si, Samosilnik, spočel največji greh. In ker si popolno grd, si mogočen, da te premaga edino čistost in lepota.»

«Te pa ni!»

In Samosilnik je namignil svojim hlapcem.

Peljali so starca pod vislice in mu zadrgnili okrog vratu proketo konopljo.

III.

Bila pa je v deželi uboga deklica, ki ni imela ne očeta ne matere. Pasla je v planini ovce in samoti tožila svojo nesrečo. Ko je zvedela, da Samosilnik obeša ljudi, očete in matere, je splezala na najvišji breg in pogledala v daljavo. Videla je palačo Samosil-

nik^oa, palačo iz rezanega kamna, in vislice pod njo. Solnce je gledalo preko nje, palača je ležala v senci in nad njo so krožili črni vrani. Zamislila se je deklica bolno in rekla v svojem srcu: «Obeša jim starše, kam pojdejo ubogi, majhni nebolglijeni? Pa čemu toliko gorja nedolžnim tisočem, ko se nad mojim srcem ne zvedrijo oblaki žalosti?»

Tedaj je ostavila svojo čredo in se je spustila v dolino. Šla je po deželi, šla od doma do doma in zbirala deco obešenih staršev. Vse je vodila sabo; take, ki so bili že veliki in so hodili sami, in take, ki še niso shodili. Take je ukazala, da nosijo večji na rokah, na hrbtu, ali pa, da jih peljejo v malih otročjih vozičkih. Tako je obhodila deklica vso deželo in tedaj se je vzdignila vojska otrok in se podala na pot k palači Samosilnika. Pot je bila dolga in težavna. Mnogi so opešali v prahu in žeji, toda deklica jih je zopet osrčila. Prepevala jim je pesmi o angelih, jabolkah, belih zvezdah, najbolj utrujene pa je zbrala okoli sebe in jim pravila povesti, ki si jih je izmislila sama, ko je pasla čredo v planini. Od časa do časa je skočila na bližnji grič, pogledala k palači Samosilnika in oznanila deci, da ni več daleč. Pokazala je z rokami, kako daleč je še, le še komolec dva, in otroci so vriskali in šli veseli dalje.

Za belega dne so bili veseli, ko pa se je zmračilo in je prišla noč, da sami niso vedeli kako, so se začeli otroci plašiti. Ali jih je strašilo drevo, ki je stalo samotno v polju, v svojem razrožnem vrhu sajasto, capasto, kakor pošast, ki zdaj odklopi svoje strašne, bogve kako žareče oči; ali pa jih je motil kak daljni glas, krik nočne ptice, tajno šumenje na desni in levi. Postajali so, polni groze, potem je v vrstah zajokal otrok, potem je zaklical drugi, da je lačen in tretji, da mu je mraz. Deklica je tolažila, prosila, sama jokala. V pomoč ji je bila edino zvezda, kadar se je utrnila in na čudo malih zarisala sijajno črto na nebesnem svodu.

Ko je opešala tudi deklica, je zaspala vojska otrok po holmu, ki je na njem stala palača Samosilnika.

IV.

Drugo jutro se je prebudil Samosilnik zelo slabe volje in je ukazal svojim hlapcem, da jih vse obesijo, kar se je čez noč zbralo prestopnikov. Ko pa se je naslonil na okno, da bi se naslajal ob mukah, je zapazil po holmu spečo vojsko otrok. Hitro je poslal slugo na oglede. Sluga se je vrnil prestrašen in je povedal, da je spodaj otrok ko listja in trave.

«Polovite jih in pobesite jih!» — je ukazal Samosilnik.

Vedno poslušni hlapci se niso zganili.

«Otrok ne moremo obešati!» so izjavili rablji.

«Odvežite tolpo ljutih psov in spustite jih na otroke!» je ukazal Samosilnik.

Tudi psov niso odvezali.

«Konec!» je pomislil Samosilnik in se je skril strahopetno v najtemnejši kot svoje palače.

Zunaj pa so njegovi hlapci in rablji padli na kolena pred vojsko otrok, ki je drla od vseh strani k palači. Prva je stopila pod vislice deklica in je ukazala, da jih podro. Ko so podrli vislice, je ukazala, da pokličejo Samosilnika.

Rablji in hlapci so ga privlekli iz najtemnejšega kota palače. Držal se je za glavo in skrival oči.

Deklica je vprašala:

«Ali si ti Samosilnik?»

Odgovoril je:

«Nisem. Dobrotnik dežele in prijatelj človeštva sem!»

In je še vedno skrival oči.

«Zakaj skrivaš oči?» — je vprašala deklica.

Rablji in hlapci so mu vzeli roke od oči. Pogledal je razprto na deklico, na čistega nedolžnega otroka, zatrepetal ko šiba na vodi in omahnil.

Položili so ga pred deklico, mrtev je bil. In ko so razdjali palačo do tal, so izkopali globoko jamo in zagrebli Samosilnika, se je vzdignil na drugem koncu dežele drug Samosilnik, ki vlada še dandanes. *Ali ni hotel slikati po malem Avstrije & Švici*

juš 8/1929

Juš Kozak:

Tehnica.

Med okamenelimi valovi zemlje je leglo k počitku mesto, v jasli položeno. Noč je zbrisala ceste, da ne dramijo utrujenih, ne vabijo romarjev s svojo belino, čudodelno zanje, kakor belo telo, vseh sladkosti polno. Le ura, visoki stražar, si mane zaspane oči in ugiba svoj čas iz nebeških svetilnikov, brlečih zemlji na njeni ponočni poti. Jezno se ozira tja proti gozdu, kjer sikajo žareči zublji in bruhajo svoj nemir v temo med nebom in zemljo. Vedno srditejša bije z železno pestjo po zvenečem bronu, kajti režeči zublji so že prestrašili lučke pod hribom, da boječe mežikajo skozi raztrgane zavese, prestrašeno prašujejo, kaj se godi pod visokim, črnim dimnikom, s katerim se še podnevi z grozo

motrijo iz oči v oči. S sovraštvom se pokrije druga z drugo v drobovju podirajočih se bajtic; zubiji pa se reže izživajoče. Visoko nad gozdom visi raspeta v svenčem vesoljstvu večna tehtnica, slepa za sva zemeljskih hiš. Uravnovešena od početka ne pozna dobre, ne krive mere in v njenem znamenju se preliva pekoča svetloba poletja v zimске mrakove, kadar kvasijo dozorela semena v naročju zemlje za zametasta polja spomladi. Ni radodarna grešniku, ne pravičniku, ampak razodene se človeku v uri, ko med vejami drevesa svojega življenja zaman išče sadov in trpinčijo dušo jalovi poganki. Tisti hip zasluži, zakaj jo je zarisala nevidna roka med ugasla in živeča solnca.

I.

«Ha, ha, ha! Brillantna misel!» se je v širokem naslonjaču krotalo ogromno telo tovarnarja Žaklja. «Kdaj ste jo uganili? Ste mu naročili, da pride nocoj k meni?» In zopet se je razbohotal grohot po elegantno opremljeni sobi ter skozi okno plašil temo.

«Vsak hip pride. Že davi sem mu pripovedoval, da ste pripravljeni preizkusiti njegov izum.» Zadovoljnost gospodarjeva je podžigala ravnatelja Pribo. Njegov obraz je nihal mavričastemu lampiončiku podoben pred obličjem gospoda Žaklja.

«Vragi, zdaj je prišla ura, ko vas stisnemo za vrat. O, kako boste gágali, ko pridete v našo cerkev. Vi ne veste, gospod Priba, še spanca mi ne dajo te duše, kar po krvi mi gomazé. Štreti jih moram in naj velja, kar hoče. Vi še ne poznate naših ljudi. Cucki so vsi po vrsti, le tistega se boje, ki je močan in mogočen. Le za hip naj se zvrnem, pa me pustite vsi na cedilu. Kje naj vzamem potem denar, da razširim svojo stavbo, saj poznate moje načrte. Paсти morajo za vsako ceno in sam božji mezinec mi je pokazal našega inženirčka. — Prokleti Škrinjar! Njegova tovarna kar bruha blago. Dobro res ni, malo boljše kot naše, pa kaj! Če greste danes po cesti, vam ljudje z neko naslado dražjo po tleh, da razbijajo v enem dnevu, kar je za leto dni namenjeno. Take čase je treba izrabiti! No, in se ti uleže pod noge takle Škrinjar s pasjo srečo. Meni se mesec za mescem ponavljajo pusti teh črnih hudičev, njemu pa garajo še ponoči. O, inženir nas rešil!»

Priba je mencial in mencial, da bi prestregel vse jezove podirajoče besede. Tudi on bi rad zastavil besedo, jo zagnal v gospodarjev vrtinec ter mu razodel svojo pripravljenost utirati hruške na sovražnikovih glavah.

«Čuden človek, tale inženirčki! Najboljši delavec, kar jih imamo. A, vraga, nevaren. Zamrzle vode, ki ne drže. Prepoči se

led pod tvojimi nogami in brezdno te požre. Kadar ga srečam, se mi zdi, da sem trčil ob svojo smrt. Že lansko leto mi je predložil svoje načrte, pa tedaj smo še stali in vse je trepetalo, kaj porečemo mi. Kdo bi podpiral, če ni vredno. Letos pa, naj se le proslavi, mi bomo šteli, da bo veselje!»

«Briljantno, saj pravim, briljantno! Če bi vas ne imel, kdaj bi nas vzel že vse skupaj vrag! Naši tovariši mi niso povšeč. Preveč nezanesljivi, se ne znajo ogreti. Dokler nese, dirjajo za teboj, potem te pa oblajajo od vseh plati. Tudi vi, Priba, ste že kolebali, o dobro sem vas prevrtal z očmi. Za ušesa bi vas, malodušneža, ki ne ve, v čigavih rokah je moč. E, vratica imate zmeraj odprta, da smuknete poslednjo uro. Ampak povem vam, kdor se zveže z menoj, se je hudiču zapisal, z menoj vred ga bo vzel. Moj žig boste nosili na čelu, dokler živite in nikoli več se mu ne izmuznete. Jaz hočem vladati, razumete vladati, in kdor je pil iz tega bokala, ta ne najde sprave z ljudmi. In povem vam, če izdate mene in se pomešate mednje, vas starejo prej ali slej. Res, še eno napako imate, Priba, zaletite se semintja, vaša kri vam ne da miru. Jaz pa vam pravim, če ne boste zviti kot kača, jih ne opeharite, ciganov, in vaš jezik ne sme poznati nobene mere v sladkosti. Danes ni več odprtega boja, zalezujemo se kakor mačke; mišim nastaviš sira, pa ji skočiš za vrat, kadar ji že sline kapajo iz ust. Le ne bojte se in ne omahujte, moje kraljestvo nad tem mestom se ne zruši, nikdar in nikoli; če bo pa huda predla, jaz imam vratca odprta, zase in za vas edinega.»

Globoko se je sklonilo tolsto obličje, nalahno je roka trepljala po hrbtu. In Priba je razumel to pobožanje, planil je kvišku, ves zardel od zadovoljstva, obe roki sta viseli, da razodeneta, kako grozno rad bi se v prahu povaljal pred njim. Čutil je trdo napete vajeti, ki mu režejo v usta, toda udaril bo s kopiti po vseh, ležečih na tleh pred njima in tam na cilju bo glasnik gospodarjevih zakonov. Kakor v objemu sta tičala drug poleg drugega, toda za hrbtom se je zlobni posmeh režal Križanemu v blede obličje, po nesreči zabredlemu v to sobo.

Neslišno so se odprla tapetna vrata. Bela, nalahno trepetajoča roka jih je zaslonila za seboj, se nemo iztegnila, položila popisan papir na mizo. Žakelj je hlastno zagrabil, mečkal v zbesnelih rokah, ker vsaka črka ga je zbadala z drobno šivanko. Priba je postrani ujel strupeni pogled gospe Line, s hvaležnostjo je blagoslavljal minuto, ko razodene gospodarju novega sovražnika, v svilo odetega, z rubini posutega. Še enkrat je pogledal, pa ne, saj se ni zmotil, ženski stoječi pred njima se širijo zenice, ničesar

ne morejo več tajiti, v njih votlih teminah pljuskata gnev in bolešt.

«Ali vidite, kaj so storili! Berite, berite vendar, neverjetno, cene padajo, mi pa gagamo.»

«Kaj, vraga!» Brezčutno in hladno je uprl Priba svoje oči v papir, sablji podoben, s katero bo zamahnil gospodar.

«Na vsak način nas hočejo streti. Saj vidite, kaj počno. Ko mi poginemo, navije satan iznova. O ne boš dihal, ti prokleti Škrinjar, pa naj ti sam bog pomaga. Mene ne boste strmoglavili! Majemo se, majemo, ampak osemsto rok se bo uprlo in železni zmaji ti zapojejo pesem za poslednjo uro. Vražja duša ... Si brala, kaj je storil?»

«Nisem!» Visoko vzravnan je stala sredi sobe, vsa bleda in drhteča. V prsih je vrelo sovraštvo, ki bi mleko zastrupilo, če bi nosila sina pod srcem in gorje bi mu bilo rojenemu. Nad očetom bi se spozabil, kogar bi rodilo njeno telo.

Žaklja je presunilo sovraštvo, sipajoče vanj svoje klene puščice in omalodušil se je pred hlapcem, dobro čuteč, da ga stare prva beseda, ki kane nanj. Kakor pred vsepodirnim sojem večne luči, ki je od vekov užgana v človeškem srcu, se je rušilo v prah njegovo dostojanstvo. Zaslutil je plamen edenski, ki ga je tisti hip oplazil za pokončanje paradiža in zvil se je pred njim kakor gad s prelomljeno hrbtenico. Lovil je besede, da prevpije molk, ki mu s fanfarami trobi usodo za greh, ker je s svojim rojstvom zdrobil njeno izveličanje.

«Gospod ravnatelj, morda bi za hip pogledali v pisarno. Inženir se gotovo oglasi tam spodaj. Pa vzemite spotoma tudi načrte z moje pisalne mize seboj!»

«Ta človek!» se je ozrl za njim, «je kakor govno. Kamor ga vržeš, tam obleži. Prime se čevljev in sobo zasvinjaš z njim. Toda pokoren in uslužen, takih hlapcev mi je treba.»

Niti struna ni odjeknila v njej.

«Lina, govoriga odkrito. Zakaj me sovražiš? Pokesal sem se grehov, a ti ne odpustiš. Komaj čakaš, da me raztržejo psi, ki lajajo vame od vseh platí. Opre bi rabil, odkrite, tople udane besede v tem strašnem boju!»

Obrnila se je k vratom.

«Kam greš?» je zarjul. Belo zapestje je zardelo od sramu, kri je zalila blede obličje, planila je v stran, da se je opotekel zanjo.

«Pusti me!» so sikale ožgane ustnice.

«Lina, odpusti, Linica, taka kri je v meni, da se bojim pred samim seboj. Ti ne veš, kako me boli tvoje sovraštvo v teh

trenutkih, ko nimam človeka ob strani. Saj vendar veš, da delam za naju, tvojega očeta delo se bo dvignilo do neba. V brokat in svilo te oblečem, pred teboj se bodo klanjali vsi ti strahopetci, ti pa boš hodila med njimi kraljica, milost delila, vriskale bodo tvoje oči, kadar sedem poleg tebe česčen in spoštovan, najmočnejši med vsemi!»

«Ne govori in pusti me, da grem. Povedala sem ti, da je med nama končano! Moj oče bi prokletel tvoje delo; on je zidal na poštenosti, ti pa si zbesnel od pohlepa. Moj oče,» je strastno povdarila, «bi ti danes iztrgal vse iz rok, če bi vstal iz groba. Toda on ne ve, kaj je storil tisti, ki si ga je njegova hči izbrala za moža. Zdaj šele razumem, kaj je pomenila tvoja povest iz mladostnih dni pred jerbasem grošev, ki jih je skupil tvoj oče čez dan, pa jih je dal tebi na noč preštovati. Praviš, kako težko si se ločil od groša, ga ogledoval, če je iz čiste kovine, in si jih cele pesti tiščal k ustom v sveti grozi pred njimi. Za Miklavža so ti nastavili canjico srebrnih kron in tvoje otroške srce je že občutilo slast, kadar boš za ljudi barantal. Zdaj vem vse. Dobro vem, kaj si storil tisto noč, ko sem se preselila od tebe in zvrtila ključavnico, za katero še nimaš ključa. Vso noč ste preplesali tu spodaj in revicam si prvega odtegnil plačo za šampanjec. Marijo si poslal v hribe in babico za njo. Vedi, da bi proklela tisto uro, v kateri bi s teboj spočela.»

Zaripel v obraz, se je opotekel po sobi, se zgrudil v naslonjač ter jo uporno motril. V trenutku pa je posinel v strahu pred prepadom groze, ki mu jo je odgrinjala: «Lina, ne morem drugače. Prokletstvo krvi me žene. Že kot dete sem plakal nad samim seboj. Nazaj ne morem; o kako rad bi se povrnil v čase otroškega veselja, a zapestja mi gore od hrepenenja.»

«Lažeš!» ga je prekinila, «pridobiti me hočeš, toda kar je končano, je končano. Ko pride poslednja ura, ti povem, da se ne ustraši roka. Moja duša te sovraži na veke! Poteptala te bom, kakor tu stojim živa pred teboj, ti nestvor in izpljunek človeštva. O jaz čutim v sebi sovraštvo vseh, kar jih je pogazila tvoja noga in maščujem se za vse, za očeta in za mater.» Poslednja beseda ji je odvzela vso moč. Da se ne zgrudi, je planila iz sobe in on je obstal pred njimi širokoodprtih oči: «Vrag!»

Ne, saj ni odšla. Še vedno stoji pred njim, njene oči bolj žareče od plamenov odkrivajo najbolj skrite predalčke njegove miznice, na dlani ji leži vse, vse, le čaka trenutka, da plane vanj. Zdrznil se je, kajti strune, razpete med človeškimi srci in daljnimi usodami, zaječe včasih v gluhi minuti in groza odpira očem za

tajnimi zavesami skrite pošasti. Ti odmevi usode ne dihnejo niti besede, a vendar migljajo pred očmi vse črke, s katerimi bo pisana. Zgrudil se je v naslonjač, zamahnil z roko, da se otrese vseh neumnosti, pozabi nerodnosti, s katerimi je dražil njeno bitje. Preko vseh meja grizejo razodetja in razgaljenja pred svojim sočlovekom, v uri slabosti zagrešena. Opojne so bile noči, ko je okušal, kar je bilo drugim namenjeno. Tedaj že jo je žalil in ranil, ker njegovo izžeto srce ni romalo z njenim na božjo pot, molitve je hlinil pred najsvetejšim razodetjem, nalival strup s pripovedjo svojega življenja. Morda pride čas, je pomislil, ko se vode ustalé, tedaj skrham njeno ostrino. Pred njim je že vstajala druga prikazen, za katero se je od mladosti pehal, ga omamljala od dne v dan, da je kakor pijan begal za njo.

Zlat oltar stoji sredi sobe, z zlatimi svečniki obdan. Visoke stene prostorne cerkve ga oklepajo, v nedoglednih višavah se izgubljaóe. Sredi nje pa blešči kropilni kamen iz čistega srebra, z rubini, demanti okovan, žareča lava zlata se pretaka v njem. Visoko pod nebo brizgajo pršee pene in padajo nazaj v loku čarobnih mavric. Tam poleg kropivnika stoji on in mimo njega romajo s sklonjenimi glavami. Kdor se mu približa, pomoči boječe svoj palec, se udano prekriža. Niti pomežikne mu ne, on, bog tega miljona, vrstečega se tako ponižno mimo kropivnika. Zapovrstjo prihajajo škrinjar, Kolar in katerim še imena ne ve. Milosti ga prosijo, vsi vedo, njegove roke nategujejo vajeti njih usode. Pred oltarjem, na zlatem stojalu stoji njegova podoba, milost deli s pogledi na desno in levo vsem, ki šepetajo njegovo ime. Svečeniki njegovi razodevajo moč in slavo branjevčevega sina, sprejemajo karavane, darila prinašajoóe. V bučanju orgel se dviga slava do neba, biča in šiba uporne, trepetajoóim na kolnih daje vbogajme za poslednjo uro.

Zdrznil se je v naslonjaču, preko žarečega obličja so hušknile sence. Jasno vidi zapisano pred seboj, da se ruši stavba, ki jo gradi že od rojstva, kleše zanjo kamenje v sanjah. Med mrtve ga že prištevajo, v črno oblaóijo njega, ki se je hotel nad njimi odeti v škrlat zmagoslavja. Sedi in gleda krilate angele s plameneóimi meóí, kako rušijo njegovo cerkev, a on ima svinčene noge, da se ne premakne z mesta. Nepregledne množice se vsipajo iz oblakov in tam zadaj vihra ona, uboga ženska, za roko vodi štiristo sužnjev, besneóih, da požgo, kjer se je kamen smrti izognil.

«Norecl!» si je zaluéal v obraz in maóje oóí so se zabliskale, da se je za pogledom potegnila krvava sraga, kakor za krvaveóim zobom gada.

Ravnatelj in inženir sta potrkala.

«Sam, seveda sam, pričakujem!» Z obema rokama se je odpahnil, skočil naproti in inženir se je zgrozil pred pogledom, izproženim v samoti. Lahna utrujenost pa ga je že tisti hip zagrnila.

«No, gospod Brajda, o štrajku govore?» Pod roko se je ozrl nanj.

«Povsod nameravajo, se mi zdi!»

«Bolj neprijetnega časa bi si ne mogli izmisliti cigani, ki bi človeka do golega slekli, če bi se pustil, kajpa! Kaj menite?» Tiho je potrkal na zanesljivost; zaupal mu še nikoli ni. — Eden izmed tistih, ki me že po svojem rojstvu sovražijo — je pomislil, toda niti do oči se ni prikradlo, kar se je zganilo tam spodaj.

«Najbrže zelo nerodno za vas. Sicer pa, kaj vem jaz!»

«Vem, vem,» je zopet predel zase. «Ti kuješ in kuješ, vrag vedi, kaj si še izmisliš!»

«No, pa pustimo štrajk. Ni vredno besede. Gotovo vam je razložil že gospod ravnatelj, zakaj sem vas povabil. Lansko leto ni bilo mogoče. Žal mi je bilo, pa kaj, ni šlo, verjemite mi. Saj me razumete, vi ste duša naše tovarne, zvezani z našo usodo in gotovo vas bo, kakor mene, neprijetno dirnilo, da je Škrinjar zopet strmoglavil cene. Premišljal sem marsikaj, a svojemu slavnemu ravnatelju moram biti hvaležen za briljantno uro, ko me je domislil vašega lanskega predloga. Če bi vas bil za vraga tedaj poslušal! Kar je zamujenega, je šlo po vodi. Pa še vse popravimo. Poznate me, da nisem strahopetec in ne mislim graditi le za jutri. Moja poteza je široka, ne bo se ustrašila nobenih bremen, da dosežemo, kar obetate. Dvojno množino blaga, za katerega se vse trga, vržemo v svet, vsem cenam napovemo boj. Kadar izplavamo, tisti hip, gospod inženir, vas imenujem za nadinženirja Škrinjarjevih tovarov, ki pripadejo meni; vse bodo dihale le na vaše povelje!»

«Neizrečeno me veseli, gospod Žakelj, da prihaja trenutek, za katerega sem posvetil vse življenje. Ne tajim vam, da visim na svojem delu, mogoče bolj kot vi na svoji tovarni. Gotovo veste, zakaj gre. Vaš veliki stroj zvežem z malim, brez dela stoječim. Treba bo nekaj poprav, izpopolniti mali stroj in oba skupaj bosta ustvarjala dvakratno množino sedanjega blaga. Roke si pomanete od zadovoljstva. Kdaj lahko pričnem z delom?»

«Kadar želite, vse vam je na razpolago. Koliko zahtevate? — že dobro, že dobro! — Čakajte! — Tu-le je ček, jutri lahko namenjate delavce! Izgovorjeno?»

«Vidite, gospod Brajda, vedno sem vas podžigal, pride čas, le

potrpite. Naš gospodar ima bistre oči in kdo ve, kaj pomeni nocojšnji trenutek, za razvoj industrije mislim; tudi jaz vam bom stal ob strani z vsemi močmi, kjerkoli, kar sporočite,» je od zadovoljstva brbljal Priba.

«Nocoj večerjate z nami, gospod Brajda!»

«Hvala! Otrok je zbolel, domov moram. Rad bi tudi pripravil vse potrebno, dva dni bo še dela z načrti.»

Žakelj je pomislil, pogled dolgih sekund je poskušal prodreti v obisti koščenega človeka, mirnega, kakor da zatajujejo njegove kalne, temne oči, vselej polovico svojih misli. Brajda je nepremično prenašal poglede, s smehljajem svojih vzvalovanih ustnic je razodeval, da je opravil vse in skoro izzivajoče je odbijal ponudbe. Kakor bi čutil, kako draži njegov pogled gospodarja, ki premišlja ob vsakem srečanju, da smehljajoči človek ni ustvarjen za hlapca. Resnično, tudi topot so rojile gospodu Žaklju vedno iste misli: Odkod, za vraga, se je navadil tako smejeti? Brez besed ponižuje, kadar ga nagovoriš. Beseda se mu lomi na jeziku, najhujše je človeku za ono, kar zamolči. Prihajaš prijazno, pozdraviš, pa ti vrag prestriže besedo in vrta vate — he, kaj nameravate, kakšno svinjarstvo vam spet ne da miru? — Kakor gol stojiš pred njim. Kdo je že dejal nekoč, da so smehljajoči otroci božji? Neumnosti, kar premišljam. Moja opora je prijazni gospod Priba, neumen in ponižen, a dobro zna udariti. Le potrpi, gospod Brajda, ko izpolniš, kar obetaš, se kmalu posloviva, če boš količkaj rogovilil.» In odel je svoje tajne misli v preprijazne besede.

«Tako žal mi je, gospod inženir, pokramljali bi nocoj.»

«Škoda.»

«Res, o Škrinjarju bi govorili, tem satanu.»

Brajda je sovražil pogovore s svojim gospodarjem. Predobro je poznal vse te gospode, ki se neprestano grizejo, da boljše braskirajo. Nič novega bi ne zvedel, ker je z odprtimi očmi meril na pogin tovarne, če bo šla še to pot. A pomagati je hotel vseeno.»

«Kako doma?»

«Hvala.»

«In otrok?» bolj tuje besede Žakelj ni mogel izgovoriti.

«Počasi okreva.»

«Prav čedno ženico imate!»

«Tudi ona vas obožuje.»

«Škoda, da ne ostanete nocoj. Esprit imate! vraga, človek kar pogreša take družbe.» Potiho pa je klel. «Toda na krst naših novih zmajev vas povabim. Takrat ne odrečete!»

Ko so se vrata zaprla za odhajajočim, sta se spogledala z ravnateljem.

»Vražje oster. Na tri plati nabrušen!«

»Kje bova večerjala, gospod Žakelj?«

»V mesto se peljeva. Naročite avtomobil, jaz uredim tačas par papirjev.«

Sam zase je vzel papir in računal. Številke so se ubirale v čudovite akorde za njegovo dušo in zasmel se je zlobno in prezirljivo.

»Trikratna vrednost v zavarovalnini! Bravo! Ne bodo te stisnili, Žakelj. Vrata so odprta in tvoj oče mi jih je stesal.« Oči so zaplesale od veselja.

V skriti predalček so smuknili papirji, ko je vstopil ravnatelj, že oblečen za odhod. (Dalje prihodnjič.)

N. Berg:

Junaki Dostojevskega in ruska revolucija.

I.

ruski sodobni inteligentni bravec je že zdavnaj nehal iskati v knjigi zabave, pozabljenja, ali pa celo lepote oblik; ko prime za knjigo, se obrne kot pravi publicist-filozof Rozanov na učitelja-pisatelja: »Pomagaj mi doumeti moje življenje, osvetli mi ga, nauči me.«

Ta formula izraža najbolj točno ne samo zahtevek braveca, temveč brezdvomno izraža prav tako točno razmerje ruskega pisatelja napram njegovemu ustvarjanju. In v resnici, če se spomnimo osnovnih potez ustvarjanja največjih mojstrov ruske besede, Puškina, Tjutčeva, Tolstega, Dostojevskega, Čehova, Gorkega, nam postane jasno, da je svojstvo, ki je značilno za ustvarjanje teh velikih, idejna stran, ki je zapopadana v vseh njihovih delih. To, da je v vsem ruskem lepem slovstvu povsod vsebovana filozofska ideja in važna vloga, ki je ideji odmerjena, tvori njegovo bistvo in posebnost.

Sredi imenovanih zvezd prve veličine sozvezdja ruske literature pripada prvo mesto, kar se tiče bogastva filozofskih idej in njihove globine in njihove važnosti v življenju ruske sodobne družbe, Dostojevskemu.

Kaj povzroča ostro sodobno zanimanje za ideje, ki jih Dostojevski razvija? Na to vprašanje nam odgovarja zopet Rozanov. V polnem duševnem razvoju človeka, vsega naroda in vsega človeštva razlikuje Rozanov tri temeljne faze: neposredne prvobitne jasnosti, propada in preporoda. Očividno je, da vsak človek ali celo narod še davno ne dosega v svojem razvoju svoje končne faze. Toda vse, kar je obdarjeno z višjo zavestjo in doseže v svojem razvoju naravni konec, preide vse te tri faze. Faza neposredne jasnosti je prekrasno izražena v delih Puškina, Tolstega in Gončarova. Njihovi kisti rišejo divne slike, prožete duha pojoja in vere. Stran od njih stoji osamljen uporni genij Dostojevskega, umetnika neviht človeškega duha, njegovega padanja v brezdanje prepade greha in plamtečih sunkovitih stremljenj k višjemu idealu нравnega prosvetljenja.

V dnevih, ki so tako strašni za Rusijo, v katerih je stopil ruski narod v svoji celoti in ž njim njegova inteligenca iz faze neposredne jasnosti in preživlja velikanski potres duha, pogin prejšnjih idealov, globok propad in krčevito iskanje poti k novi luči, se misel nehote obrača na onega, ki je dojel globine človeškega duha, ki je izmeril «brezdno Sodome in brezdno Madone», in izmučena usta trpečega naroda šepetajo: «Pomagaj mi dojeti moje življenje, osvetli mi ga, nauči me.»

Padec in greh in stremljenje iz njihovih brezden k luči, to je faza razvoja junakov Dostojevskega, in to objasnjuje dejstvo, da so njegovi romani polni slikanja zločinov, grozot razvrata, oskrunjevanj svetinj, velikanskih dvomov in grešnosti, in vsled vsega tega, globokega trpljenja.

Toda Dostojevskij veruje v izboljšujočo vlogo trpljenja; še več, po mnenju istega Rozanova ima že greh po svojem bistvu preporod za posledico. In ravno v najglobljem mraku se človeku odkrivajo največje resnice. Ti dve misli tvorita popolno zvezo in neposredno odvisnost med fazama padca in preporoda. In v delih Dostojevskega vidimo poleg slike najglobljega нравnega propada sliko prosvetljenja in preporoda duha do idealne višine.

Pravičnost zahteva, da konstatiramo, da je posvetil Dostojevskij večji del svoje stvarniške energije slikanju propada, toda taka je pač posebnost njegovega genija in volja brezobzirne usode. V koncu «Zločina in kazni» pravi Dostojevskij, da bi mogel tvoriti duhovni preporod do uboja propalega junaka predmet novega romana, toda tega romana ne piše. Čeprav je prvotno zamislil dovesti Nikolaja Stavrogina, junaka romana «Besi», preko velikega propada do duhovnega preporoda, spremeni Do-

stojevskij svoj prvotni načrt in privede svojega junaka do samomora. Proti koncu svojega življenja, ko doseže pisatelj talent velikansko popolnost, zamisli roman «Bratje Karamazovi», ki naj bi zajel vso širino ruskega duha in vtelesil v junaku Alekseju Karamazovu visoki kristjanski ideal. Roman je bil zamišljen v dveh delih; Dostojevskij je napisal prvi del, kjer je Aleksej Karamazov kot nesamostojen mladenič popolnoma podrejen idejam svojega duhovnega vodnika, očeta Zosime. V tem delu je Aleksej Karamazov komaj da naznačen in zanimanje zanj je v primeri z zanimanjem za druge centralne postavbe brezdvomno blede. Prvi del bratov Karamazovih je izšel koncem 1880. leta, 28. januarja 1881. leta pa je Dostojevskij umrl. Tako da usoda ni hotela, da bi bil načrt genijalnega pisatelja — utelesiti v življenju postavu nosilca kristjanskega ideala, izvršen. In knjiga, ki jo pozna ves kulturni svet in ki je v resnici sv. pismo veliko ruskim inteligentom, je le prvi del zamišljenega «življenjepisa Alekseja Fjodoroviča Karamazova».

Veliki poznavalec ruskega naroda, Dostojevskij, je vkljub svoji veri vanj jasno videl njegove bolne strani, je pokazoval na skrite prisade na narodnem telesu in je pozival, naj se jih ozdravi. Sedaj, v dneh, ki so tako strašni za Rusijo, so se ti prisadi odprli in na bolnikovem telesu so nastale hude rane.

Ne lotimo se smelega naloge, iskati pri Dostojevskem potov k ozdravljenju bolezni in bomo smatrali, da smo dosegli cilj, če se nam posreči pri njem najti le diagnozo bolezni in njenih vzrokov.

II.

Izjemna posebnost ruskega življenja je bila nenavadna oddeljenost inteligence od naroda. Istočasno ko je šla ruska inteligenca roko do roke z vodilno inteligenco zapadne Evrope, je ruski narod vegetiral v mraku nevednosti, v odtujenosti napram kulturnim blagom.

Če iščemo preiskujoč Dostojevskega dela vzrokov nesreče, ki je zadela Rusijo, moramo premotriti medsebojno razmerje teh dveh slojev in še posebej razmerje inteligence napram ljudstvu, kakor ga razlaga on. Pri tem si dovolimo uporabiti metodo, ki nas mogoče obsodi na nepopolnost v preiskovanju, ki pa brez dvoma olajša našo nalogo: Zadržimo se pri preiskovanju enega samega po svoji umetniški izobrazitvi najbolj tipičnega in plastičnega predstavnika inteligence, za kakršnega smatramo Ivana Karamazova, enega izmed treh bratov iz romana istega imena.

Ivan Karamazov nosi v sebi najbolj tipične poteze ruske inteligence in prva med njimi je — nepremagljivo nagnjenje k razreševanju svetovnih in večnih vprašanj. Polet njegove misli se ne omejuje na osebne ali pa na narodne interese, temveč stremi k splošno človeškim — svetovnim in v sferi teh idej se giblje njegovo intelektualno življenje. Druga njegova karakteristična poteza, ki je brezdvomno ravno tako značilna za rusko inteligenco, je nenavadna principijalnost. Vsak svoj korak tehta s stališča svojih principov in je v vsem svojem delovanju podvržen svojim načelom. Tretja poteza — je popolna odtujenost od ljudstva: kakor večina ruske inteligence nima tudi on nobenega stika z ljudsko maso, niti istega jezika, kakor ljudstvo nima. Boji se stopiti ž njo v stik in se je izogiba.

V oblikovanju te postave je dosegel Dostojevskij resnično dovršenost. Ivan Karamazov nam ni jasen samo kot tip, temveč nam je v vseh svojih podrobnih črtah popolnoma realno narisana. Jasno vidimo ne samo njegov obraz, značaj in celo hojo v navadni vsakdanji okolici, temveč on ne izgubi niti v minutah največjih pretresljajev, ki jih preživlja, svoje plastike in mi čutimo obenem ž njim vso bol njegovih doživljajev, gorimo v izbruhih njegovih strasti in spoznavamo v njegovih utrinjajočih se mislih in ognjevitih zanikovanjih sledove svojih razmetanih in manj jarkih misli, in svojih plahih dvomov.

Ivan Karamazov sedi s svojim bratom Aljošo v krčmi. Brata se že dolgo nista videla. Sešla sta se v tej krčmi od raznih, mogoče nasprotnih strani. Oba sta mlada, toda oba sta že popolnoma izdelana tipa in tukaj se ta dva krvno sorodna, po duhu pa zelo različna človeka seznanjata. Ivan se predstavi svojemu bratu z nepričakovanim priznanjem. On pravi: «Nikdar nisem mogel razumeti, kako je mogoče ljubiti svojega bližnjega. Po mojem mnenju je to nemogoče, če pa je, tedaj le daljnega.» To priznanje je zanj nenavadno značilno: tekom vsega romana ne opazimo pri njem nobene prisrčnosti do kogarkoli. On je osamljen, zaprt, ponosen in hladen. Po prvih besedah svojega pogovora z Aljošo preide takoj na razlago svojega svetovnega nazora in predmet pogovora postane takoj Bog. Ivan pravi: «Predvsem nam je treba razrešiti večna vprašanja, to je naša naloga. Vsa mlada Rusija sedaj sploh ne počne drugega kot to, da razpravlja o vekovečnih vprašanjih.» Svoje razmerje napram verskim vprašanjem izrazi Ivan s sledečimi besedami: «Priznam Boga, priznam tudi njegovo neskončno modrost in cilj njegov, ki je nam že popolnoma neznan, toda tega božjega sveta ne priznam; čeprav vem, da obstoja.» Ves sledeč

pogovor med bratoma je posvečen razvoju navedene misli. Ivan misli, da se bo ob svetovnem finalu, v momentu večne harmonije zgodilo nekaj tako dragocenega, kar bo izkupilo vso kri, ki jo je človek prelil, kar bo opravičilo vse, kar se je z ljudmi zgodilo, «toda jaz tega ne priznam in nočem priznati». Ljudje naj trpe, kajti ljubezni niso zaslužili, in njih trpljenje se lahko še opraviči, kajti njim je dano maščevanje, toda trpljenja otrok Ivan ne more objasniti. On navaja celo vrsto pretresljivih primerov trpečih otrok: prvič dojenčke, ki so jih v vojni mučili Turki, potem ruske otroke, ki so jih pobili starši-sadisti, potem sinček tlačanke, ki so ga raztrgali grajščakovi psi. Ivan je zbral celo kolekcijo takih epizod in ta strašna zbirka povzroča, da postane njegovo dokazovanje neovrgljivo. Ne more razumeti smisla trpljenja otrok, «in če se je priračunalo», vzklikne, «trpljenje otrok za izpopolnitev tiste vsote trpljenja, ki je bila neobhodno potrebna za nakup resnice, tedaj trdim že vnaprej, da vsa resnica ni vredna te cene... Preddrago so ocenili harmonijo. Taka vstopnina je preko naših sredstev. In zaradi tega bom kolikor mogoče hitro vrnil svojo vstopnico... Ne rečem, da ne priznam Boga, temveč mu le vstopnico s spoštovanjem vračam.»

«To je punt,» pravi Aljoša.

«Te besede ne bi maral,» odgovori Ivan. «Ali je v puntu mogoče živeti; jaz pa hočem živeti.»

Ivan strastno ljubi življenje, «oklenil se je te čaše in se prej ne odtrga od nje, dokler vse ne izpije», toda njegov uporni, iščoči duh žejno išče harmonije v ustroju sveta. Njegov plemeniti duh ne more priznati vidnega svetovnega redu. On se upira temu redu, toda... «v puntu ni mogoče živeti». V religiji, v ideji Boga Ivan ne najde odgovora na vznemirjajoča ga večna vprašanja in v njegovi duši kraljujeta kaos in tuga.

Toda mogoče najde ta predstavnik pokolenja končne dobe devetnajstega stoletja, ko so religiozna vprašanja jenjala vznemirjati umove napredne družbe in ko so ta vprašanja izpodrinila vprašanja «človeške religije», pomiritev svojega duha in predmet vere svojega srca? O gotovo, iščoči Ivan je tudi tukaj iskal harmonije; tudi v pozemskega Boga, v Boga človeškega bratstva in enakosti je prav tako željno hotel verovati in vprašanja človečanske religije, vprašanja o preureditvi družbe po principih svobode in demokracije, vprašanja o bogotvoritvi človeka kot takega do poveličanja vere vanj, v religijo, so vznemirjala razum Ivana Karamazova.

Odgovor na ta vprašanja je po mnenju profesorja Bulgakova «Legenda o velikem inkvizitorju».

Legenda tvori posebno poglavje v romanu in je po svoji umetniški dragocenosti in po globini misli eden izmed najlepših biserov svetovne literature.

Kristus je drugič prišel na zemljo. Pokazal se je ljudstvu na Sevilskem trgu; iz potez njegovega obraza sije ves tisti čar, ki mu ga pripisuje trpeče in svojega utešitelja čakajoče človeštvo. Kristus dela čudeže in ljudstvo gre v ekstazi navdušenja za njim, se stiska k njemu in koprne, da bi se dotaknilo roba njegove obleke. Ta trenutek gre preko trga veliki inkvizitor, glavar španskega duhovništva, devetdesetletni starček, ki je prejšnji dan sežgal ravno na tem trgu stotine heretikov. Inkvizitor veli straži, naj Krista prime — ukaz je izvršen in Krista odvedejo; ljudstvo molči. Inkvizitor zapre Krista v temnico in ponoči pride k njemu.

Ves ostali del legende sestoji iz ognjevitih monologov inkvizitorja, ki so naslovljeni na Krista in ki so prožeti z enim samim očitkom: kaj si nas prišel motit. Ideja inkvizitorjeva je zapadlena v tem, da so on in njemu podobni izbranci vzeli v roke cerkev in popravili Kristusov nauk in ga prilagodili slabotni, grešni, ničvredni in puntarski prirodi človeka. Inkvizitor očita Kristusu, da človeka ne pozna in pa še, da Kristus pri ustvarjanju svojega nauka, ki je osnovan na svobodni veri, ni ubogal navodil «Strašnega in Umnega Duha». S temi navodili misli inkvizitor evangelijsko sporočilo, ki pripoveduje o hudičevem izkušanju Kristusa.

«V treh vprašanjih velikega Duha je napovedana vsa bodoča zgodovina človeštva in nekako združena v eno celoto, in podane so tri slike, v katere se zoblikujejo vsa nerazrešna protislovja človeške prirode na vsem svetu,» pravi inkvizitor. Prvo vprašanje se je glasilo: Ali vidiš te kamne v puščavi, spremeni jih v kruh in vse človeštvo pojde za teboj. Toda Kristus je zavrgel kruh, ker ni hotel človeku vzeti svobode, kajti kje ostane tukaj svoboda, če je poslušanje kupljeno s kruhom. V drugem vprašanju je veliki Duh pozival Kristusa, naj pokaže čudo — naj se vrže s strehe templja «in če si sin božji, Te primejo angelji in Te poneso, da ne padeš in se ne ubiješ». Toda Kristus je premagal skušnjavo, ker «ni hotel zaslužniti človeka s čudežem in ker je želel svobodne vere». Tudi tretjo skušnjavo hudičevo je Kristus premagal — da naj bi si podvrgel vse narode sveta. «Mi smo popravili Tvoje delo, pravi inkvizitor, in smo ga osnovali na čudežu, skrivnosti in avtoriteti, in ljudje so se razveselili, da smo jih zopet povedli kakor čredo»... zakaj... «ni je za človeka mučnejše skrbi, kot najti

tistega, komur naj izroči čimpreje tisti dar svobode, s katerim se to nesrečno bitje rodi. Mi jim damo tiho, krotko srečo slabotnih bitij, kakoršni so rojeni... Plahi postanejo in gledali bodo na nas in se stiskali k nam v strahu, kakor piščeta h kokli... In vsi bodo srečni, vsi milijoni bitij, razen sto tisoč tistih, ki jih bodo vladali, kajti le mi, ki hranimo tajno, bomo nesrečni. Tisoče milijonov bo srečnih otrok in sto tisoč trpečih, ki so vzeli nase prokletstvo poznanja dobrega in zla.»

Tako si predstavlja Ivan Karamazov človeško prirodo in jasno je, da njemu ni dano verovati, da bo na zemlji zavladala svoboda, enakost in bratstvo. Nedostajanje vere kakor v Boga tako v človeka, nedostajanje ideala — to je drama Ivana Karamazova. On, tipični ruski inteligent, seveda ne more napolniti srčne praznine z idealom osebnega blagostanja in mučno blodi iskajoč vsečloveško harmonijo.

Profesor Bulgakov povdarja nenavadno značilno stran Ivanovega duševnega razkroja: po naravi je Ivan človek globoko razvitega etičnega čustva, obenem pa privede njegova filozofija do zanikanja nravnosti. — Po mnenju Ivana Karamazova je nravnost utemeljena izključno na ideji Boga in če bi se uničilo pri vseh ljudeh to idejo, bi obenem ž njo izginila tudi nravnost; cilj življenja postane sreča na tem svetu in namesto pojma Boga se pojavi pojem »človekoboga«; ker pa se človeštvo nikdar ne uredi po tem principu ali pa zelo pozno, zato je vsakemu, ki že sedaj spozna to resnico, dovoljeno, da se uredi kakor se mu hoče, in da sme z lahkim srcem prestopiti meje prejšnje nravnosti prejšnjega človeka sužnja, ki za ponosnega človeka-boga več ne eksistira. In v tem smislu mu je »vse dovoljeno«. Na ta način je moral nravno strogi Ivan logično priti do ideje zanikanja nravnosti in »vse je dovoljeno«. In če tvori zanj osebno ta ideja samo njegovo duševno dramo in vir mučnih duševnih protislovij, tedaj postane ta ideja, če jo vrže iz zaprte duševne sfere v svet, družabno nevarna, če pade na tla, ki nimajo dovolj odporne sile in ki si jo osvoje le v njeni končni obliki — »vse je dovoljeno«.

V hiši Karamazovih živi lakaj Smerdjakov — nezakonski sin starega Karamazova. Tudi Smerdjakov je Karamazov in filozof, tudi on je človek velikih možnosti; toda njegova misel in njegove možnosti nosijo na sebi žig lakajstva, ki se zajeda v njegovo bistvo. Smerdjakov je po svoje ponosen in ošaben in silno samoljuben, obenem pa je tudi lakaj, je poslušen, pokoren in točen. Kot sin razvratnega starca Karamazova in beračice-idijotke združuje v sebi nagnjenje do filozofiranja in nizko-meščansko malenkostnost in

prozaičnost. Meščanstvo Smerdjakova je dovedeno do skrajnosti, do popolne prozaičnosti, do studa napram najmanjšemu znaku romantike; v njem živi neprestano stremljenje razgaliti, poenostaviti, razpršiti vsak sled poetične meglice. Napram ženski se obnaša prezirljivo, kajti čustvo ljubezni mu je nepoznano. Verze smatra za bedastočo, ker «v verzih nihče ne govori»; Gogoljeve povesti vzbujajo v njem jezo, kajti «tam je sama neresnica napisana». Ta lakajski nihilizem uničuje v njem poslednji sled čustva lepote in na tem čustvu osnovane npravstvene tenkočutnosti. V tako dušo vrže Ivan Karamazov slučajno idejo «vse je dovoljeno». Smerdjakov, ki je sicer nesramen in ki vse prezira, kar se mu ne zdi dosti avtoritetno, je vedno pripravljen lakajsko podrediti svojo misel in voljo bitju, ki bi znalo vzbuditi v njem spoštovanje do sebe. Ivan Karamazov si s svojim skepticizmom, hladnostjo in preziranjem človeka popolnoma nehoti podredi voljo Smerdjakova in postane zanj absolutna avtoriteta. Lakaj si skrbno zapomni vsako slučajno vrženo mu misel ali celo drobec misli svojega gospoda in je pripravljen iz njih ustvariti svojo religijo; in če je za npravnega Ivana «vse je dovoljeno» izvor težke duševne borbe, je za Smerdjakova, ki ne pozna nobene npravstvene tenkočutnosti, «vse je dovoljeno» življensko pravilo. Njegov slabi razum in mikroskopična vest sta udušena po glasu avtoritete in se sploh ne zoperstavljata usodni formuli. Prišedši do «vse je dovoljeno», Ivan globoko trpi, Smerdjakov pa mirno in pametno zamišlja zločin in ga pri prvi možnosti izvrši.

Ivan Karamazov ni imel stika z ljudstvom, bil mu je tuj in ni mogel razumeti, «kako je mogoče ljubiti bližnjega», ter se je zanimal za njegovo usodo le v celoti in še to ne za usodo svojega naroda, temveč vsega človeštva. Ko je udaril grom revolucije, je ostal Ivan kakor večji del ruske inteligence izoliran in nepotreben; toda njegovo «vse je dovoljeno» je ostalo v spominu, je prešlo v tujo last in je pomirilo vest mnogim Smerdjakovom... Ko je Ivan Karamazov spoznal v Smerdjakovu morilca in je spoznal, da je ta ostudni in ubogi Smerdjakov delo njegovih, Ivanovih, rok, da je ta gnusna prikazen produkt in vtelešenje njegovih groznih idej, ko je od istega Smerdjakova zaslišal, da je resnični morilec, on, Ivan, a Smerdjakov da je le izvršitelj, tedaj njegov razum tega ne prenese in Ivan zblazni.

Ivanov greh je greh večjega dela ruske inteligence. Ruska inteligence je imela malo stika z narodom, ni ga poznala, razširjala pa je ideje, ki so bile iznosene v zemlji odtujenih razmerah in ki so bile hranjene od neruskih razpoloženj; razširjala jih je v masi,

ki ni imela dosti logičnih sil, da bi jih previdno sprejela, in ki je imela zelo veliko vzrokov, da je bila nezadovoljna s starimi bogovi. Izpodkopavala je stare bogove, ne da bi skrbela za nove in ne da bi imela silo ustvariti jih. Predramljen od groma revolucije se je ruski narod zbudil brez prejšne religije, ki je postala vsled prizadevanja inteligence, vlade in slabosti svoje prirode znatno zastarela, in revolucija je bila prisiljena črpati svojo ideologijo izključno iz ekonomije. V usodni minuti je ostal narod osamljen, brez prosvitljenih in narodnih voditeljev, z ogromnim zakladom srda, brez vere in brez Boga; toda ta praznina je za ruski narod neznosna, in sedaj išče narod sredi smrtne vznemirjenosti in krvavih grozot v težkih mukah in velikem obupu novo vero, novega Boga, ki bi mu pokazal »Svoja pota«.

(Konec prihodnjič.)

Ferdo Kozak:

Ljubezen.

Kakor sneg sem na poljani — bel in tih.

Tempelj skrite bolečine.

Žgoča, svetla luč, brez senc, samosvoj svet.

Žeja me tvojih ust, očiščenih v posvečenju ene same
meni darovane strasti;

v dan blodi oko in išče potov v sebi, kam te povede
iz razkošja v razkošje.

O vem! Prideš in čakam te vsako uro. Prideš! Brez
bodočnosti, kakor kane hip, kakor se razcvete blesk
na vodni gladini; s priprtimi očmi, brez misli in
brez strahu — tako klone bilka v plamen.

Prideš!

Kajti, glej! Kakor sneg sem bel in tih, ognjeno
čist. Moja hrepenenja so vrgla blestenje svojih mrež
do najvišjih, belih sanj. Le tvoje roke pno si v njih
skrivnost kot dvoje tihih lilij.

Književna poročila.

Pavel Golia: *Pesmi o zlatolaskah*. V Ljubljani, 1921. Založila »Slovenska Matica«. Izredno izdanje. 92 strani.

Angleški kritik in pesnik Matthews Arnold je dejal nekoč, da je človeška zavest podobna reki, v kateri se zrcalijo samo tisti bregovi, mimo katerih teče, drugi pa ne. Tako se zrcalijo tudi v pesnikovi duši samo doživljaji, ki so — preživljeni — postali sestaven del njegove individualnosti.

Čital sem par kritik o Golievih pesmih in se jim — po izkušnjah z veliko večino slovenske kritike — nisem prav nič čudil. Saj je samo ob sebi umevno, da so vse prezrle zgoraj navedeno, tako jasno osnovno resnico, ki je pač ne bi bilo treba šele posebej omenjati. Toda pri nas je že tako. Kadar izide nova zbirka pesmi in jo dobi recenzent v roke, je njena usoda že zapечатena — kajti recenzent ima že a priori ustvarjene neizpremenljive nazore o poeziji, o jeziku, ritmu, o dovoljenem in nedovoljenem itd., in če knjiga vsaj navidezno ne odgovarja gotovim trditvam, je slaba in se zavrže ali pa — kar se tudi prav pogostokrat dogaja — opravi recenzent s par vljudnimi frazami svojo dolžnost. In le redkokdaj se pripeti, da se kritik spomni, da to, kar ima pred seboj, niso samo lepe ali grde, zvenceče ali neprijetne besede, ampak da je vse to izliv življenja, da ima vsaka stvar svoje vzroke in povode, da je pesem kos resničnosti, ki se je skristalizirala v verzih. Kakor vsakdo drugi, je tudi pesnik človek, in kar ima povedati, je človeško. Treba je samo vprašati, kaj je hotel povedati; v to svrhu pa je treba stopiti na njegova lastna tla. In potem šele prihaja vprašanje, kako je to povedal in ali je dosegel to, kar je hotel.

Ni mi znano, kdaj so nastale vse te Golieve pesmi. Večina nosi izrazito ruski pečat. In ta znak je ključ k razumevanju zbirke. Pisal jo je mlad človek — vojak, ki ga je usoda vrgla v vrtinec ruskega velikomestnega življenja med svetovno vojno. Rusko življenje! Ko smo poznali Rusijo samo iz romanov, smo si jo predstavljali povečini pač precej naivno; edini Dostojevskij nam je dal slutiti, da je prava Rusija obenem bleščeča in strašno mračna. Ko pa smo jo sami spoznali, je bila njena resničnost samo še strašna, nerazrešna uganka. Uganka je bila za nas tudi njena erotika, erotika v literaturi in v življenju, erotika, ki tli v najnižjih globinah in se vendar obdaja z bleskom kozmične mistike. Ta tajinstveni blesk mistike je pač glavna razlika med poglavjem o »Damah s kamelijami« iz Pariza in o damah v Petrogradu, Moskvi, Odesi... In venec, utrzan na močvirnem vrtu teh erotičnih lilij, so predvsem tudi Golieve »Zlatolaske«.

Ne spuščam se v razmišljanja o tem, ali je mistika pri zlatolaskah vselej upravičena ali ne. Jaz sam za svojo osebo dvomim o odkritosrčnosti te sentimentalnosti, tudi če je ruska. Smatram jo za eno iz protiuslug, ki jih dela literatura življenju v zahvalo za dostavljanje obile snovi. Razumem pa jo, ker je v novejšem času tako ruska, kakor je ruska step ali trojka. Ali je torej čudno, da je segla tudi slovenskemu vojaku v srce, ko ga je potegnilo rusko življenje v svoj vrtinec? Seveda, kak 'slovenski kritik po poklicu bi dejal, zakaj nam ne poje o drugih stvareh? Zakaj ne prepeva rajši o slovanskem bratstvu, o vojaških pohodih, o revoluciji, skratka — o aktualnih predmetih? (Ne mislite, da takšnih zahtev ni čitati v naših modernih kritikah!) Toda, kako naj zrcali reka bregove, mimo katerih ne teče?

Golieva knjiga hoče govoriti predvsem o doživljajih, ki jim je ime «zlatolaske». In v pesmih je vse, kar so mu ti doživljaji dali sladkega in grenkega. Residuum vsega tega doživetja pa je — čisto naravno — samo grenak. Samo v grenkobo more izzveneti sleherno razkošje, ki ni nič drugega, kakor slastno uživanje. In tudi njegova globina ne more biti velika. Kakor hitro se ga dotakne hladna, trezna misel, kakor hitro se razvije v duši globlje čustvo, se slast razprši v to, kar je v resnici:

«Vesele, potnik, ni vesti,
veselja na tem svetu ni,
pijanost le je in strasti.»

(Potnik in Zlatolaska.)

Očitali so Golii blasfemičnost, ker piše z eno potezo besedi Zlatolaska in Bog. Tudi meni se zdita ta dva pojma tako inkongruentna, da jih v takšni zvezi nikakor ne morem priznati. Dostojevskij je sicer odkril tudi v Zlatolaskah božanstvenost, toda to je čisto nekaj drugega. Njegov končni problem je bil globoko etičen. Sama beseda Bog, ki vpliva v takšni zvezi samo kot dekoracija, pa razkošju samemu še ne daje globine. Zdi se mi pa, da pri tem krivda ne zadene toliko Golie samega. Tudi to je ruski vpliv, sicer ne vpliv klasičnega ruskega slovstva, ampak ruske epigonske literature, procvitajoče tam, kjer cveto tudi zlatolaske in odkoder ni več daleč do romanov gospe Vjerbicke.

Toda delal bi zbirki krivico, ko bi jo sodil samo po teh pesmih. V zbirki so pesmi, v katerih ni te neharmoničnosti in ki zvenijo s polnim akordom in so priproste in odkritosrčne kakor narodne pesmi, n. pr. «Vojščakova pešem», «Pisma», «Zapuščena», «Pismo s fronte».

Marsikaj zveni kakor nezaveden spomin na Župančiča; na par mestih se človek nehoti spomni ruskega jezika. In zdi se mi, da so se takšne besede, kakor n. pr. eksprincesa, rodile kje v vojaškem miljeju. Oficirski stan pesnikov se je sploh včasih prav jasno zaznačil v posameznostih, v dikciji, pa tudi v celotnem pojmovanju in obravnavanju predmetov in doživljajev. Tupatam je par besed preveč; intuicija se ni dala disciplinirati. V celoti pa je ravno dikcija izrazita in močna in oster je pesnikov čut za ritmiko. Ravno s svojim smislom za ritem se Golia jako ugodno razlikuje od marsikoga od naših «najmlajših». Oblika v umetnosti ni postranska stvar, ampak je ravno tako bistvena kakor vsebina.

Zbirka je za naše slovstvo zanimiv dokument duševnega življenja tekom svetovne vojne. Krog njenih snovi je sicer ozek. Toda tega se je pesnik tudi zavedal in je knjigo naslovil: «Pesmi o zlatolaskah». Da, pesmi o zlatolaskah, — več tudi sam ni hotel. To je tudi kos življenja; in kar je tukaj podal dobrega, bo ostalo. O sebi lahko pove z Boileau-om:

«Ma pensée au grand jour partout s'offre et s'expose,
Et mon vers bien ou mal, dit toujours quelque chose.»

V. Molè.

Gogolj: Revizor. Komedija v petih dejanjih. Preložil Ivan Prijatelj. Gledališka knjižnica I. V Ljubljani 1921.

Revizor ni komedija, temveč je satira. Poznam drugo komedijo iz istega ruskega življenja in z isto vsebino — «Vrtoglavec» —, ki jih je pisal tujec, neprizadet človek, zato so lahko ostali komedija. Revizor pa je satira na rusko družabno življenje, ki po nekod prehaja v karikaturu. Oboje izvira iz tega, ker je Gogolj prizadet človek. Tisto, kar daje «komediji» njen poseben satiričen

odtenek, je specifično rusko družabno čustvo, ki ga v vseh mogočih oblikah najdeš tolikokrat in v toliki meri v ruski literaturi. In to čustvo se ravno toliko razlikuje od evropskega čustva te vrste, kot se razlikuje rusko družabno življenje od sive kozmopolitičnosti evropske družbe.

Presaditi «Revizorja» kot satiro v evropsko družbo, je težka naloga. Presaditi ga v našo, še težja. Za «Revizorjem» slušiš okoren in neobsežen, strašno primitiven ruski državni aparat, ki je popolnoma drugačen, kot smo ga bili doslej vajeni mi. Potem rusko provincijalno življenje, ki je v bistvenem sicer slično našemu «provincijalnemu» življenju, ki pa ima vendar toliko čisto svojih barv in tonov. In to življenje v karikaturi je, ki tira ravno te, čisto svoje barve in tone v preveliko jarkost in v kričavost.

Gogolj ima za vse podrobnosti svoj točen in primeren izraz. Žargoni provincijalnega uradništva, provincijalnega ženskega sveta, policijskega «učastka», trgovin in štacun, vse je pri njem karakteristično in primerno spleteno v pisano celoto, ki je mi skoro da ne moremo reproducirati. Prevajalec stoji pred dilemo: ali prenesem vse, od konca do kraja v naše življenje, in tedaj nastane nekaj bledega, kot je blede naše življenje te vrste; ali pa moram z bledim izrazilom, ki je nastalo iz naših blelih razmer, izraziti nekaj jarkega, sočnega in krepekega, in s tem posiliti, kakor jezik, tako tudi predmet. Mogoča je še tretja pot — ustvariti nov, odgovarjajoč izraz. To pa je dano le malokomu.

Sedanji prevod «Revizorja» je druga možnost, to se pravi, prevod je silno neenakomeren. Ponekod je bled, suhoparen, literarno ncelementaren, ponekod spet preglasen in preoster; mesta, kjer bi bil zadet popolnoma pravilni ton, so redka. Razen tega imaš občutek, da je jezik pri prevodih specifično ruskih rečenic neenoten. O Gogoljevi enotni stilizaciji ni sledu. S tem ni rečeno, da je v prevodu slovenščina nepravilna, temveč je rečeno to, da to še davno ni jezik slovenskega Gogolja, in da še davno ni jezik «Revizorjevega» prevoda, ki bi po svoji jezikovni kvaliteti odgovarjal n. pr. «Martinu Krpanu» in še nekaterim drugim klasičnim delom. Vsaj to, drugo, pa bi prevod «Revizorja» moral biti.

To je slovenska plat dela. Kar se tiče ruščine — dr. Prijatelj marsičesa ne razume; marsikaj razume napol in iz tega kombinira, da bi izpolnil, kar manjka. To je po navadi usodepolno. Ponekod si tudi o³situaciji ni popolnoma na jasnem, tudi na takih mestih nastajajo napake, včasih take, da bistveno spremene položaj. Iz sledečih pomotnih mest, od katerih navajam le najvažnejša, bodo vsi različni tipi napak jasno razvidni:

Na 7. str. v 6. vrsti bere poglavar pismo, ki ga je prejel od Čmyhova, ki ga opozarja na pretečo mu nevarnost. Čmyhov govori o poglavarjevih grehih in poglavar se vstavi in reče (po prevodu): «...no, tu dela svoje opazke...» Izgleda, kakor da poglavar skriva pred navzočimi svoje grehe, ki jih itak vsi poznajo. V originalu je ravno narobe. Glavar bere, pride do kočljivega mesta, se ustavi, se ozre po vseh navzočih in mahne z roko, češ: «Ah, tukaj so tako sami domači...» (lahko berem). — Na isti strani, v 15. vrsti, pravi Amos Fjodorovič: «Zastonj vas ne bo opozarjal». Ta opazka ima sledeč zmisel: Če vas opozarja, tedaj mora biti nekaj na stvari, namreč na vesti, da prihaja revizor. Kakor da kdo o tem dvomi! Opazka bi se pa v resnici morala nanašati na pomembnost revizorjevega prihoda. Kajti Amos Fjodorovič že filozofira in že pripravlja svojo razlago o vojski in Turkih in pravi: «Ta stvar pa ni kar tako». — Na 9. strani, v 17. vrsti: «...Še na pisalni mizi leži med akti vaš lovski bič». Nerazumljivo mi je, kako je moglo to nastati iz jasne stavke: «...še nad

samo omaro za akte visi vaš lovski bič». — Na 15. strani v prvi vrsti: «...da se Č. in V. tožita, jaz posredujem in pokam zajce...». V ruščini je rečeno enostavno: «...da se Č. in V. tožita, jaz pa sem v devetih nebesih in pokam zajce...». — Na 16. strani, 23. vrsti mora stati: «po sodček za francosko žganje», namesto «po sodček francoskega žganja». — Na 26. strani v 6. vrsti je v prevodu najbolj bravurno mesto Osipovega monologa, toda za kakšno cenol! Ključ tega mesta je druga vrsta na isti strani. «Ako se ti hoče družbe, greš k branjevcu; tam ti razlaga kavalir o taboriščih... Potem znori stara oficirska baba; včasih te pogleda mlada hišna s takim očesom... primojdunaj! Za vruga, kako se lahko naužiš ljubezni!» Mesto je popolnoma uničeno. V originalu se glasi popolnoma brez prostaškega tona, ki kriči iz prevoda: «ako se ti hoče družbe, greš k branjevcu; tam ti razlaga kavalir o taboriščih... Včasih pride (v štacuno) kaka stara oficirka; včasih pride pogledat kakšna taka hišna...», sledeča fraza, ki jo je prof. Prijatelj prevedel: «za vruga, kako se lahko naužiš ljubezni!», izraža Osipovo občudovanje in odobravanje «teligentnega» peterburškega življenja. — Na strani 45. v zadnji vrsti pravi Hlestakov po prevodu: «Morebiti boste mislili, da olupšujem». Stvar je drugačna, Hlestakov pade tukaj prvič iz uloge. Poleg tega si pa še vedno ni na jasnem o svoji situaciji. Zato pravi: «Morebiti si mislite, da (v službi) samo prepisujem?» To je v resnici njegova služba in zato tudi to vpraša. — Na strani 57. v 14. vrsti dr. Prijatelj zopet napačno oceni Hlestakova. Besede: «Kaj bi tisto, čisto preprosto», ki jih Hlestakov odvrne Ani Andrejevni na njeno ugibanje o njegovih peterburških večerih, karakterizirajo Hlestakova kot rafiniranega bahača, ki z malo marno gesto govori o neverjetnih čudežih. Toda Hlestakov ni tak. Hlestakov je preprost lažnjivec, ki je pijan od svoje lastne fantazije. Mesto mora biti takole: «O, ne vprašuj!» Glas je že povzdignjen, sedaj se lahko udere vsa reka naivnih laži, ki jih lastno uho strme poslušajo. Na str. 58. v 3. vrsti mora stati mesto: «Na poštah pošiljkah me titulirajo: Vaša ekscelenca» — «celo na uradnih pošiljatkah me titulirajo: vaša ekscelenca». — Na strani 63. v poslednji vrsti: «Slišiš, Osip, kako pa se poda tvojemu gospodu uniforma?» Tako pravi prevod. Original pa: «Slišiš, Osip, ali hodi tvoj gospod tam v uniformi?» Po glavarja pa zanima vse drugo kot ženske in zato se nevoljno obregne vanji: «Zdaj mi je pa res dovolj vajinih čenč! Tu gre za važnejše stvari, mene zanima življenje človeka...» (tako v prevodu). Original: «Zdaj mi je pa res dovolj vajinih čenč! Tukaj gre za važnejše stvari, tukaj gre človeku za vrat...» — njemu samemu namreč. — Na strani 70. v 23. vrsti naj stoji mesto «meni se zdi» — «jaz vidim».

Iz teh mest je razvidno, da se je prevajalec premalo poglobil v svoje delo. Če bo dr. Prijatelj v prihodnji izdaji popravil vse nedostatke te vrste, bo postala knjiga dobra. Gogoljska pa očitno ne bo nikdar.

Vkljub vsemu temu se knjiga po resnosti dela in pijeteti do avtorja odlikuje od večine naših prevodov iz ruščine. Prevod sem primerjal z rusko izdajo Revizorja, ki je izšla v založbi «Slova» v Berlinu. Josip Vidmar.

Josip Kostanjevec: Krivec. Roman. V Mariboru, 1921. Založil pisatelj. Natisnila Zvezna tiskarna v Ljubljani.

Krivec, po zaslugi pisatelja dvakrat, je spravil v prezgodnji grob svojo ženo, zavrgel otroke in bi se bil nazadnje oženil z deklo Nežo, ki ga je seveda goljufala z drugim, če ga ne bi bila milostno zadela kap. Pravzaprav se ne bi bil poročil, kajti hlapec Janez je hotel rešiti v svoji usmiljenosti Krivčeve otroke in se žrtvovati. Zato je čakal s puško na Krivca, ko se je vračal zvečer pred

poroko na koleslju — no, na Janezovo srečo je Krivca vsled prevelike pijače zadela kap. To je takole nekako glavno dejanje — postranskih je precej več — in ne manjka tudi sentimentalnosti in opolzosti ter celo odurnosti, kakor n. pr. scena med Milko in ravnateljem, kar bo napotilo do branja tudi tisto publiko, ki sicer nima takih razvad.

Dejanje se vrši in završi v času vojne, in sicer se vrši tam ob italijanski fronti. Na eni strani Krivec in dekla Neža, oba obdarjena z vsemi slabostmi in nobeno čednostjo — na drugi hlapec Janez in Krivčevi otroci, same blage duše, ki govorijo vsi tako učeno in blagozvočno, da človek kar sliši, kako izgovarjajo l namesto v. Vmes vojna in govorjenje o nji, pijača in podobni rekviziti. Ker ne more biti nobene zveze med temi vrši in angeli, je logično tudi ni med posameznimi poglavji in v vsem romanu, ki ni zrastel, ampak je nakopičen in mrgoli od stavkov, kakor so n. pr. title: «In v blaznem hrupu takšnih trenutkov ni mladi oče Luka navadno držal svojih rok „na klopi“. Natakara, ki je ob teh večerih stregla, je drugo jutro preštevala z grozo v očeh črne maroge na svojih bedrih in bokih...»

Kot reminiscenca na prošle čase in njih stil se glasi «pripis»:

«Prav, ko sem to napisal, sem dobil od Toneta list, v katerem me vabi na ženitovanje. Milka se bo omožila z nekim častnikom. Ne morem se odzvati povabilu, dolga je pot in zaposlen sem na vseh koncih in krajih. Zato jima želim v srcu in pismu obilo blagoslova! Hlapec Janez bo imel na ženitovanju prvo besedo. Če bo omenil v svoji hudomušnosti tudi nekdanjo skoro gospo dinjo Nežo, ne morem vedeti. Pravijo, da služi nekje na samotni in da je silno pobožna in vzgledna.»

Joso Jurkovič.

Kosor Josip: Žena. Drama u tri čina. Zagreb 1920. **Nepobediva ladja.** Tragedija ljudske svijesti u pet činova. Zagreb 1921. — Tisak i naklada St. Kugli.

Poleg Vojnovića je Kosor šel najbolj daleč po Evropi. To «Požar strasti» tudi zasluži. Toda «Žena» in «Nepobediva ladja» te poti skoro gotovo ne bosta napravili. Če se je Kosor avtoritativno naslonil na Przybyszewskega, ne pomeni to sicer nič več in nič manj kot priznanje duševnega sorodstva; kot močna individualnost vendar zasluži, da ga skušamo razumeti kot pojav zase.

Zdi se, da Kosor čuti v sebi glasnika gole človeške strasti. Predmet njegovega ustvarjanja je človek-demon: nedognana, nerazumljiva natura. Z njim se boriš, pa ga glej ali beri; teh podob ne moreš uvrstiti v svojo pamet, oblike neomejene, nebrzdane volje so, posebljena strast, ki v svojem hotenju ne pogleda nikoli nazaj, da bi računala in poravnala, temveč ji je ozir na preteklost kvečjemu le nov naskok naprej: če se utruji, pa se ne umiri in zopet vzplapola in divja, dokler ne zgori v vsi svoji razsežnosti. Beseda «požar strasti» pomeni Kosorju prepričanje; v vsakem delu jo srečaš samostojno ali med vrstami.

Sredstvo mu je simbolika. Z njo zveže notranji in zunanji svet v monizem nature. To kaže jasno vsebina «Žene». Vse valovanje prvotne človeške strasti spremljajo elementi narave: šumenje morja, viharina noč, solnce in tišina. V viharini noči zdijva kvartopirčeva strast, da zaigra zadnjo lastnino — svojo ženo. Dobi jo nič manj propal prijatelj, ki jo je pozelel že mnogo let. V istem času, ko mož igra za svojo ženo, oblega vilo, v kateri prebiva lepa Limunka, vse mesto, staro in mlado. Demon sexus praznuje orgije. Vsi ljubijo Limunko iz krvi, se ji klanjajo in jo ščitijo radi njene lepote, — edini le neznanec, mladi človek Idan je, ki v pripovedi o ženi pravi: «Na tebi je najlepše ono, što je nevidivo, a što samo duša čuti». (22). Množici je lepa žena meseni

idol, njihovo pravo je njeno suženjstvo, saj je celo mati prodala svojo hčer. Proti življenju mesa pa se dviga življenje duše same, ki se oprošča telesa, dokler končno ne zmaga. Ko Limunka vidi apokaliptično razdivjanost pohote radi njenega telesa, sklene kot mati in sestra trijumf čistega človeka; razdrapati hoče svoje telo in se vreči v morje. Edini, ki plane k nji, je Idan. Z njim hoče v življenje. Toda sredi morja postaneta oba žrtev drhali, ki ju ubije.

Vse dejanje tedaj ni nič drugega kakor pojmovanje žene v posamezniku in množici. Dasi je zasnova sama na prvi pogled neverjetna, učinkuje delo vendarle enotno in silno, ker simboli obdrže skladnost z razvijajočo se idejo. Logiko dogodkov je izpodrinila svobodna fantazija, ki vsaj asocijativno tudi pri najbolj ekscentričnem prizoru ohranja stik z izhodiščem. Ta fabula se ovija okoli svojih simbolov kakor delirij živcev okoli zdrave misli. Središče vsega je namreč abstraktna ideja: duša žene se otme iz mesenosti, toda lepota sama na sebi (tragična krivda!) mora v svetu propasti. Problemu te drame pridemo lažje do dna, če si mislimo vse dejanje pod skorjo vsakdanjega sveta. Odeja lepe laži v realnem videzu je neusmiljeno potegnjena z vseh dogodkov in vse, kar se v našem življenju samo spočne, pa ne dozori iz strahu pred zunanostjo ali pa, kar se izvrši v drugačnem videzu, gledamo tu v svojem bistvu.

Ta transcendentalnost se je Kosorju v »Ženi« posrečila, nikakor pa ne v »Nepobedivi ladji«, kajti tu izgube simboli in ideja celo sporednost in nelogika postane absurdna. V retorti zvarjena ideja, da je biti človek največja laž in da je edino brez vesti še mogoče živeti, je zdrobljena v same črepinje. Niti o celotni ideji ne moremo govoriti, le občutje demonske težnje, uničiti vse in se kot zla pošast razliti po vsemiru in v samem sebi in lastni sili, le to živi in valuje v tej drami. Da je snovnost tu naravnost odpovedala, vidimo že v simbolih, ki se protivijo vsaki pameti. Lukan, nadčlovek, tuj ženi in sinu in vsi okolici, gradi ladjo, s katero hoče kljubovati vsem naravnim silam. Sredi morja »u Plavoj špilji« se sestaja z lepo Biserko, hčerko Matičevo. Ko Matič vidi na morju sramoto svojega otroka, se usmrti. Ves otok dolži Lukana, da ga je on umoril. Že zvežejo orožniki Lukana, toda na otok uderejo gusarji in ga rešijo. Sedaj živi Lukan z morskimi roparji. Tajna moč njegove ladje dela čudeže. Poveljnik gusarjev časti v njem višje bitje — a on ni nikoli vesel. Vedno bolj spoznava, da je biti človek največje zlo. Ko se pokaže iz prašume velika opica Gorila, jo pozdravlja kot brata od vekov: »O kako bješe žalostan put od tebe do nas... Kako je tužno svetlo i Bog, koga izumismo... O zašto nismo ostali kod tebe u prašumi...« (47.) Lukan postane zli duh, vihar, pred katerim se križajo ljudje. Maščuje se nad naturo in z dinamitom ruši cele otoke. Ko se pojavi čez leto dni v domačem kraju, ravno duhovnik poroča Biserko. Ko ona zasliši njegov glas, zbeži izpred oltarja in Lukan jo odnese v svojo ladjo. V »Plavi špilji« uživa Lukan svojo srečo. Biserka je v njegovem naročju. Toda ta biserka mu je tuja, slaba je — preganja je vest radi očetove smrti — on pa je vest premagal, je velik, neskončen, — veselje mu je izzivati Boga. Ko se prikažejo otočani, išoč ubeglo Biserko, plane ona v morje, da bi ušla ljudem in svoji vesti. Lukan skoči za njo, da bi jo ljubil vsaj v dnu morja.

Borba človeka z naturo in spoznanjem je Kosorjeva fabula, nje živec osnovna strast spolnosti. Ta tvori izhodišče in središče vsega. Zunanji svet leži neobdelan, sirov, neverjeten okoli te spirale, ki v vedno večjih zavojih meri v neskončnost. Pod silo lastne in tuje strasti rastejo osebe. Zato Kosorjevi ljudje ne morejo biti subjekti realnega življenja, temveč poosobljeni nagoni in ideje. V obeh dramah ni več življenja, ki bi bilo rezultanta zunanjega sveta, sami

fragmenti razbite duše, ki jo oživlja logika demonične nature, nam zijajo nasproti. Strto zrcalo, v njem koščki sveta. Notranjo resničnost svojih dram izkuša Kosor doseči s tem, da vzame kot edino razgledišče v svet trenutno razpoloženje svoje glavne osebe; vse drugo več ali manj zanemarja. Iz tega središča, ki je v vsakem slučaju drugo, je pogled na svet kot skoz prizmo, premaknjen, zlomljen. Vse plava v neverjetni megli, pleše v motnjavi in deliriju, saj je takih središč in prizem toliko, kolikor je oseb, ki zanimajo dramatika in stoje blizu njegove teze. Le tako si moremo razlagati fabule, ki se upirajo razumu in vsaki iluziji. Duševnost naj bi prešinila materijo. Ker tega ni mogoče doseči, vidimo zmes naturalizma in simbolike, v skrajnem slučaju celo deforamacijo materije. Iz skoro realnega začetka v »Ženi« in »Ladji« se gubi svet v neverjetnost. Naša zemlja, naši ljudje postanejo tuji in naenkrat smo ali v prašumi z gorilo ali v fantastični dolini, kjer se praznujejo spolne orgije. Resnična ostane samo še abstraktna ideja v celoti in posamezne sentence, ki jih krešejo nemogoči dogodki. Tako se zdi, da je v vsem takem dramatičnem stvarjanju več težnje po abstrakciji in miselni skrivnosti kot volje po organični umetnini. Dramatiku gre le za miselnost in občutje. Vprašamo pa se, ali je taka drama sploh mogoča?

Duševnost obeh dram temelji na etiki čustva in vsemogočne proste volje, na etiki človeka-boga. Hotenje po neskončnosti, ki se razbije na poučnih predmetih, je vsekakor dramatično. Toda te osebe so preveč abstraktni simboli, da bi mogli učinkovati kot tragični subjekti. Fikcija je sama teorija; vse romantično ozadje čudnih dogodkov ne pomeni nujnosti — in smrt v romantičnem smislu sploh ni tragična. Zdi se, da pisatelj poudari fikcijo že v tem, da svoje osebnosti definira do golega, nato pa takoj spravi s poti. V obeh slučajih imamo smrt v morju — ravno tedaj, ko se prava drama začne. Toda poizkus s seciranjem živcev je pri kraju, gola duša v prvotni strasti ali prvi prevari stoji pred nami, zato nam ni treba ničesar več.

Zdi se, da je Kosor ravno v »Nepobedivi ladji« zgrešil tla umetniškega ustvarjanja. Že negacija vsega, kar je postavila pamet, kaže pretiranost, ki se pojavlja navadno le pri bojnih strujah. Pri njem vidimo skoro več poizkusa, da bi vse obstoječe razdril ko novo ustvaril. »Sturma in Dranga« ter prve romantike slabše strani so to, malikovavstvo duha in prezir razuma, ki v zakonih mere, števila in teže drži vse, kar biva, skratka negacija organizma, to je z velikimi poudarki zapisano zlasti na »Ladji«. Simboli temelje vendar na paralelizmu misli in objektov, morajo biti vsaj približno definirani. Svojih simbolov Kosor tudi miselno ni podprl. Rešitev v »Ženi« temelji na psihološki neverjetnosti, na negaciji spolnosti v ženski, ki se ji laska ves svet. V »Ladji« se vse dejanje upira verjetnosti, naravnosti in pravljici. Kaj je ladja, pravzaprav ne moremo ugeniti. Morda svobodna vest? Toda simbol je tako nedoločen, da je estetično mrtev. Ko bi bil Kosor udahnil življenje temu simbolu, na katerega vendar zida, bi nam bila dana vsaj miselna stopnja. Tako se on sam iz svojega dela ni vzpel na objektivno stopnjo. V razbolelem refleksivnem hotenju ni rešil, kar je hotel. Še sam se ni ločil iz kaosa čustvene in miselne zmede, on sam tega dela ni odrešen kot stvaritelj, umotvor tudi miselno ni dovršen.

Sedaj pa oder in iluzija! »Ženo« bi si bilo mogoče misliti za tenčico, kako je Zagreb prenesel »Nepobedivo ladjo«, si težko mislim. Na srednjega človeka mora učinkovati blazno, za inteligenta, ki ga zanimajo problemi in teorije, je vendarle samo poizkus, ki nikoli ne nudi neposrednega užitka. In ekspresijo nizem vendar hoče učinkovati neposredno! Dasi Lukanovo trpljenje bije ob žili

vesoljstva, se nam zdi bolj daleč kot skrbi Shakespeareovih marionet v «Komediji zmešnjav». Tragedija gre skozi nas, pa je ne čutimo kot bi jo morali.

Gotovo pa je, da Kosor strese in razgiblje, kar je dejal Przybyszewski. Pa ne v celoti — posamezne scene so to. V celoti sta obe imenovani drami bolj miselna, kot estetična stvaritev. V posameznostih je Kosor močen mislec, tudi zamišljeni sta obe deli drzno, toda če primerjamo v svetovni literaturi dela demonične vsebine, sta obe Kosorjevi drami vendarle papirni figuri, z lepo miselnostjo opisani. Kot da ekspresionizem ne more dati velikega dela, kot da je njegova neposrednost tragična ironija! Beži pred jasno obliko — njegova duševnost pa se izgublja — v besedah. Sicer pa bi bila končna sodba: V «Požaru strasti» je Kosor v simbol in misel položil toliko teže, da se vse šibi. Tu se je izpisal in ubil. Obedve drugi drami sta varijacija prve in veliko hotenje one mogle sile.

France Koblar.

Kunaver Pavel: Na planine! Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1921. 8°.

Knjiga je v resnici zelo dober vodnik za turiste; v nji podaja avtor izčrpna navodila v vsakem pogledu onim, ki si gor ne ogledujejo samo «od spodaj», ampak ki tudi gredo na nje. V poglavju o pomenu turisticke v naravnost pesniškem jeziku opisuje vpliv turisticke na človeško telo in duha; posebno zaradi tega kliče na glas: «Pošljite mladino v planine!» Posebe za mladino, za početnike turisticke, so napisana poglavja, v katerih jih opozarja na vsako malenkost glede telesa, hrane, obleke, opreme itd. Tudi opozarja turiste na nevarnosti, ki pretijo v naravi, in vsled katerih lahko ponesrečijo (pok. Petrič).

Dasi smatramo planinstvo kot šport, bi bilo vendar potrebno, da bi bil pisatelj dal nekoliko miglajev, kako je treba gledati planine, oziroma vso ono visoko naravo z znanstvenega stališča. Pravim «miglajev» in ne mogoče obsežnih »navodil«, s katerimi bi prekoračili meje svoje knjižice. Brez dvoma pa bi bilo koristno, če bi bil vsaj v glavnih črtah označil kamenje, iz katerega je sestavljeno naše gorovje, koristno tudi za turista, če bi si ga označil na svoji karti ali prinesel v malih koščkih domu. Koliko bi turistu koristila busola, da bi zanjo določeval smer brazdenja in padanja geoloških plasti in si vse to zabeležil na karti in v svojih zapiskih! Trebalo bi turista opozoriti na floro, na mejo med gozdom in posameznim drevjem, na mejo snega, ledenike itd.

Knjigi so dodane mnoge ilustracije, ki so naravnost sijajne; izdelane so po fotografijah znanega ne amaterja, ampak umetnika J. Kunaverja (dve po fotografijah pokojnega B. Brinšeka). Vso hvalo tudi «Učiteljski tiskarni», ki je, kolikor je to danes mogoče, knjigo naravnost vzorno opremila. A. Gavazzi.

Kronika.

Zborovanje delegatov čeških in južnoslovanskih akademij ter učenih društev v Zagrebu. Od 28. do 31. oktobra so zborovali v Zagrebu pod okriljem Jugoslovanske akademije delegati češkoslovaških in južnoslovanskih akademij in učenih društev, da se dogovorijo o smernicah skupnega dela. Na zborovanje je bilo povabljen tudi mlado «Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani». Povabilo našega «Znanstvenega društva» je pokrenil takratni tajnik Jugoslovanske akademije, g. univ. prof. dr. Juraj Majcen, ki je bil v počitnicah o priliki sestave zajedničke uredbe za filozofske fakultete vseh univerz naše kraljevine nekaj dni v Ljubljani ter zvedel, da se tako društvo v Ljubljani snuje (glej «Jugoslovansko Njivo» št. 32., str. 499).

Zborovalo je trinajst oficijalnih delegatov: za Češko akademijo znanosti in umetnosti K. Kadlec in A. Mrazek, za Česko společnost nauk J. Bidlo, za Jugoslovensko akademijo v Zagrebu T. Maretić, J. Majcen, G. Janeček, G. Manojlović, ter tajnika Gj. Körbler in Kostrenčić, za Srpsko kr. akademijo nauka J. M. Žujović, A. Belić ter L. Stojanović, za »Znanstveno društvo« jaz. Udeleževali so se pa dela v sejah zelo marljivo tudi drugi člani Jugoslovenske akademije v Zagrebu.

V ospredju so bile tiste točke iz zajedniškega češkojužnoslovenskega programa, ki so jih že pred sestankom predložili Čehi: 1.) izdavanje skupne češko-južnoslovenske znanstvene prirodoslovne bibliografije v francoskem jeziku; 2.) skupno izdavanje slavističnega znanstvenega časopisa; 3.) prirejanje znanstvenih kongresov prirodoslovcev, slavistov in sploh filologov; 4.) skupna biološka postaja. — Točka 2.) pa je postala med tem brezpredmetna, ker se je že bilo ustanovilo v Pragi izven okrilja akademije slavistično glasilo »Slavia« pod uredništvom O. Hujerja in M. Murka. Pač pa so priglasili posamezni delegati vrsto stvari, ki bi po sodbi njihovi ali korporacije, ki jih je delegirala, naj postale del skupnega češko-južnoslovenskega znanstvenega programa; 5.) nadaljevanje Bernekerjevega etimološkega slovarja; 6.) izdanje cerkveno-slovanskega slovarja; 7.) nadaljevanje enciklopedije slovanske filologije, ki je vsled razmer na Ruskem prestala; 8.) izdanje realnega leksika k slovanskim starožitnostim in narodopisju; 9.) izdanje gradiva k zgodovini slovanske filologije; 10.) nadaljevanje petrograjskih izdaj spomenikov; 11.) sodelovanje v umetniškem pravcu; 12.) povest slovanske filozofije; 12.) dober češko-hrvatski in hrvatsko-češki slovar itd.

Takoj v začetku zborovanja se je ob splošnem odobravanju vseh navzočih naglasila potreba, da se razširi započeta medakademična akcija tudi na slične institucije drugih slovanskih narodov, čim nastopijo ugodne prilike. Zaključki v smeri bližnje realizacije skupnega češko-južnoslovenskega znanstvenega dela, ki jih predložijo delegati svojim korporacijam v osvojitve, so se dali formulirati seveda samo v okviru oficijalnega programa instrukcij in sestave delegatov; izjavlja se želja in gotovost, da se lotijo označene akademije in učena društva sporazumnega dela ob nalogah, ki bi se morale in mogle izvršiti zajednički; v principu se sprejme predlog o izdavanju skupne prirodoslovne bibliografije v kakem svetovnem jeziku; akademije in učena društva, ki so v zvezi slovanskih akademij, naj prireajo stalne letne širje ali ožje sestanke predstavnikov raznih znanstvenih strok, napravijo za te sestanke pravilnik, odberejo enega ali dva člana, ki bodo tvorili medakademijski odbor za organizacijo teh sestankov, ter stopijo v zvezo s svojimi vladami glede gnotne pomoči; »vlada kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev se naprosi, da napravi na Jadranu čim prej biološko postajo, obenem pa vzame v oceno tudi predlog Čehoslovakov, da sodelujejo pri tem podjetju«; umetniški oddelki zainteresiranih institutov naj stopijo v ožje pregovore, kako bi se dalo doseči skupno delo zlasti v smeri proučevanja narodnih umetnin in prirejanja umetniških izložb; člani ene korporacije naj dobijo strokovne publikacije druge korporacije itd. Ostali predlogi pridejo v pretes na eventualnih sestankih predstavnikov dotičnih strok, vendar se je pri nekaterih naglasila že sedaj nujna potreba (5, 6).

Delegati Jugoslovenske akademije v Zagrebu, Srpske akademije v Beogradu ter Znanstvenega društva v Ljubljani so porabili priliko, da se pomenijo tudi o stvareh, ki se tičejo predvsem njih samih. Tudi v toku teh razgovorov se je sprožil marsikak predlog, ki se mora prej ali slej tako ali drugače realizirati:

o geofiziškem institutu; o pospeševanju slovarja hrvatskega in srpskega jezika, ki ga izdaja Jugoslavenska akademija; o izenačenju srbo-hrvatske terminologije in terminoloških slovarjih; o južnoslovanskem topografskem slovarju, zlasti slovarju krajev, ki mejijo s tujimi narodi in kurzirajo tudi pod tujimi nazivi; o dobri južnoslovanski bibliografiji, ki bi bila tudi strokovna; o južnoslovanskem biografskem slovarju; o izenačenju srbohrvatske ortografije, atlasu naših dialektov ter o sistematičnem proučevanju južnoslovanskih dialektov; o medsebojnem zblizanju naših akademij in učenih društev; o slovarju srednjeveške latinščine, ki ga pripravlja belgijska akademija itd. Premnogi zdravi pobudi se je morala za sedaj z ozirom na gmotno stanje odreči možnost realizacije v taki obliki in v takem obsegu, kakor bi bilo želeli: razgovor o južnoslovanskem biografskem slovarju se je zaključil z opazko, da pridemo do cilja najbrž še najhitreje, ako opravi svojo stvar najprej vsak sam in zase, pozneje se pa naj sklopi vse v celino; skrb za bibliografijo vse literarne produkcije ostane še tudi v bližnji bodočnosti naloga jedinic, ki so za svojo že doslej skrbele, pri čemer se računa zlasti tudi bibliografije strokovnih listov. Sklenilo se je, naj Jugoslavenska in Srpska kr. akademija prosita vladu kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, da najde sredstva za ustanovitev in izpopolnitev geofizičnega instituta z zavodom za meteorologijo in geodinamiko ter centralnega geološkega instituta za izdelavo detaljne geološke karte kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zaradi slovarja hrvatskega ali srbskega jezika zaprosi Jugoslavenska akademija v zajednici s Srpsko kr. akademijo ministristvo prosvete, da odredi za izdajanje tega prepotrebne dela posebno podporo, da bi se moglo čimprej dovršiti. Sprejel se je predlog, naj sodelujejo pri končni redakciji srbohrvatskih terminoloških slovarjev, ko bode šlo za to, da se izbere iz obilice razpoložljivih izrazov najprikladnejši, tudi slovenski predstavitelji dotičnih strok. Poudarjala se je nujna potreba študij o slovenski akcentologiji. Sklenilo se je zaprositi vladu, da najde in da sredstva za proučevanje našega naroda, njegovega jezika, življenja in običajev. Odgovor na vabilo k sodelovanju pri slovarju srednjeveške latinščine se je prepustil bližnjemu sestanku arheologov v Zagrebu.

Porabil sem priliko, ki nam jih je nudil divni in gostoljubni Zagreb več, da povem preko točk, ki so se na zborovanju razpravljale, nekaj besed. Na koncu poročila, ki sem ga napisal na željo uredništva Ljubljanskega zvona, ponavljam tiste besede: «V imenu Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani Vas zahvaljujem za povabilo. Razveselilo nas je tem bolj, ker je naše društvo šele v povojih in še ne vidite njegovih znanstvenih del. Vaš poziv k sodelovanju nam priča, da je v Vaših srcih vera v opravičenost eksistence našega društva in solidnost njegovih načrtov. Nismo ustanovili društva, da dobimo Slovenci eno društvo več, ampak iz prepričanja, da se morejo gotove panoge, ki spadajo v jugoslovanski znanstveni program, na ta način lažje organizirati in znanstvene naloge lažje izvršiti. In mislimo, da smo ravnali v zmislu idej, ki jih je razvil dne 7. marca 1920. na svečanem zborovanju Srpske kraljevske akademije velečislani njen gospod predsednik.» *F. Kidrič.*

Zbornik za umetnostno zgodovino. (Archives d'Histoire de l'art.) Urejuje dr. Izidor Cankar. Leto I. Št. 1—2. Ljubljana 1921. Izdaja Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. 108 strani in 26 slik.

Med vsemi panogami znanosti (— in katera znanost je imela od nedavnega časa pri nas sploh lahko stališče? —) je bila pri nas morda največja pastorka umetnostna zgodovina in kot znanost prav za prav sploh ni prihajala v poštev. Imeli smo sicer in imamo precej jako marljivih zbiravcev spomeni-

škega materiala, toda njihove za zgodovinarja mnogokrat jako važne razprave so se gubile v raznih naših perijodičnih glasilih, ki so imela povečini čisto druge cilje pred seboj, ali pa so izhajala v tujini in v tujem jeziku. Vse drugo pa so bili t. zv. poljudni članki in podlistki, ki so mogli imeti samo ta uspeh, da so diskreditirali vsako resno poglobitev v umetnostno-zgodovinska vprašanja. O zgodovini umetnosti kot znanosti ni imela naša javnost nobene jasne predstave in je povečini tudi zdaj še nima, ker jo včasih še vedno zamenjujejo z estetiko, s t. zv. «teorijo umetnosti», z leposlovnim pisanjem o umetnosti itd.

V ta kaos je bil pred leti posegel z odločnim dejanjem zlasti ranjki, tragično preminuli profesor dr. A. Stegenšek. Na domačih tleh je hotel predvsem zbuditi zanimanje za naše lastne spomenike in se je lotil dela, ki tvori nekakšen temelj in vsaj začetek topografije umetnostnih spomenikov na naših tleh. Ustanovil pa je tudi glasilo «Ljubitelj krščanske umetnosti», ki naj bi bilo širilo zanimanje za to stvar in seznanjalo naš narod s tem, kar je izraz našega umetnostnega hotenja v preteklih dobach in kar je bilo zanimivega tudi v novejšem času na polju cerkvene umetnosti (seveda pa velezaslužni Stegenšek tudi ni ušel kritiki naših malih vseznaycev, toda to je nekaj tako eminentno slovenskega, da bi bilo čudno, ko bi tega ne bilo). Toda vojna in prezgodnja smrt sta preprečili nadaljevanje tega podjetja.

Stegenškovo glasilo pa je imelo le ozko začrtan krog: bilo je poljudno (v prejšnjih razmerah sicer ne bi bilo imelo uspeha) in posvečeno samo cerkveni umetnosti; namenjeno je bilo več ali manj cerkvenim krogom. Z ustanovitvijo nove države pa je postala potreba dela na tem polju tako nujna, da se ni smelo več odlašati. In tako se je 30. aprila 1921. l. ustanovilo «Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani», čegar namen je: pospeševanje umetnostno-zgodovinskega študija, zlasti študija umetnostne zgodovine na Slovenskem, in razširjanje umevanja za umetnost in nje zgodovino. Svoj namen pa dosega društvo (kakor pravi 3. točka društvenih pravil,) s tem, da a) izdaja umetnostno-zgodovinski časopis; b) da prireja predavanja o umetnosti in nje zgodovini; c) da po možnosti gmotno podpira delo, namenjeno proučevanju umetnostne zgodovine.

O upravičenosti obstoja tega društva in njegovih namenov bi bil vsak dvom pač odveč. In razveseljivo je dejstvo, da je pokrajinska vlada to dobro razumela ter društvo takoj v začetku gmotno podprla. Agilnceti uredniki in sotrudnikov pa se imamo zahvaliti, da imamo pred seboj že izdano 1. in 2. skupno «Zbornikovo» številko ter da izideta 3. in 4. številka že koncem januarja. «Hrbenica» glasila bo od novega letnika dalje podrobna topografija umetnostnih spomenikov na Slovenskem, ki je neobhodno potrebna in glavni predpogoj vsega znanstvenega dela na polju zgodovine naše lastne umetnosti. A tudi članki, ki jih je prinesla prva dvojna številka, kažejo dovolj jasno, v kakšni smeri se giblje delovanje društva in njegovega glasila. Pred vsakim člankom je njegova vsebina na kratko podana v francoskem jeziku.

Na uvodnem mestu objavlja dr. Fr. Stelè obširno študijo «Slikar Johannes concivis in Laybaco», ki jo ilustrira 26 deloma prav dobrih slik. Temeljita in v metodičnem oziru neoporečna razprava, pravi «šolski primer» metodične študije, je nekakšen uvod k vsemu bodočemu raziskovanju zgodovine gotiškega (— izraz «gotiški» se mi zdi pravilnejši kakor pa «gotski» —) slikarstva na slovenskih tleh. Iz množice dosedaj znanih spomenikov gotiškega slikarstva, ki so po večini provincijalnega rokodelskega značaja, je izbral dr. Stelè dve skupini datiranih spomenikov, v katerih vsaki je ohranjeno ime enega slikarja dotične skupine: prekmursko s slikarjem Johannesom Aquila de

Rakerspurga in Kranjsko s slikarjem na čelu, kateremu, je posvečena razprava. Po končani kritični analizi teh dveh skupin bo mogoče razširiti proučevanje gotiškega slikarstva tudi na ostale spomenike. Rezultati, do katerih prihaja pisatelj na podlagi analize Johannesovih slik na Visokem in Muljavi ter po primerjanju s slikami Johannesovega očeta v Millstatu, so izredno zanimivi, a Johannes se giblje predvsem v okvirju umetnosti svojega očeta mojstra Friedricha iz Beljaka; na naših tleh je zastopnik smeri, ki obenem z njim tudi že izumira, epigon tiste velike umetnosti, ki se je bila v XIV. stoletju razširila iz Italije skozi Avignon na Francosko in dala novih oblik — zlasti plastičnosti in prostornosti — francoskemu gotiškemu idealizmu ter postala slednjič splošen srednjeevropski slikarski slog. Iz te smeri so se razvile slikarske šole v Burgundiji, Kölnu in v Pragi in njej je pripadal tudi še mojster Johannes. Morda je pa prinesel — kakor se zdi, sodeč po muljavskih slikah, — tudi že nekaj novega duha v to umetnost in bil predhodnik realizma, ki se je začel razvijati na Slovenskem proti koncu XV. stoletja. —

Mgr. Viktor Steska opozarja v ilustriranem članku «O nekaterih ljubljanskih spomenikih» na par manj znanih plastičnih spomenikov. Dr. Jos. Mal objavlja par «Doneskov k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem», — K. Oswald priobčuje «Donesek k estetskemu šolanju očesa». Vprašanja izredne važnosti za umetnostno zgodovino pa se dotika dr. Izidor Cankar v svojem članku: «Umetnost v krščanskem slovstvu drugega stoletja». Vprašanje o postanku praksišanske umetnosti in nje razvoju je osnovne važnosti in znano je, kako so tukaj mnjenja deljena. Kako se je neki mogla razviti praksišanska umetnost, če pa je bilo prvotno krščanstvo umetnosti nasprotno, če jo je naravnost sovražilo? Cankar preiskuje vire, ki mu edino morejo odgovoriti na to vprašanje: najstarejše krščansko slovstvo. Odgovor je zanimiv in pomeni veliko presenečenje, ker zrcali ves razvoj razmerja krščanskih (— a ne samo krščanskih —) intelektualcev prvih dveh stoletij do umetnosti. Toda končno sodbo o razpravi si moramo pridržati do tedaj, ko bo vsa objavljena.

Nadalje podaja dr. Stelè kot konservator obširen podroben pregled o «Varstvu spomenikov», o glavnih akcijah spomeniškega urada od 1. januarja 1920. do 31. maja 1921. leta; Iz. Cankar poroča o »Narodni galeriji» in «Umetnostno-zgodovinskem društvu». M. Marold objavlja umetnostno bibliografijo od 1. januarja do 15. maja 1921. leta. Ostalo pa še polnijo zanimive notice.

Takšna je torej vsebina prve številke našega prvega znanstvenega glasila, posvečenega umetnostni zgodovini. Glasilo pomeni vsekakor ogromen korak naprej v razvoju naše kulture.

Gotovo se primeroma malokje govori toliko o lastni kulturi, kolikor pri nas. Govori se namreč. Zanimivo pa je, ali se tokrat ne bo samo govorilo, ampak — ali bo «Zbornik» naletel na razumevanje in podporo svojega kulturnega delovanja...

Vojeslav Molè.

Potovanje Montesquieuja skozi Slovenijo leta 1728.

Francoski pisatelj in član akademije Charles de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu je bil rojen 18. januarja 1689. na gradu de la Brède pri Bordeauxju in je umrl 10. februarja 1755. v starosti 65 let. Njegova najznamenitejša dela so: Lettres persanes, Esprit des Lois in Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains. Prepotoval je velik del Evrope, leta 1728. je šel na Dunaj, kjer se je sestal s princem Evgenijem, od tam je obiskal tudi Madjarsko. Z Dunaja je potoval čez Gradec, kjer se

je nekaj časa ustavil, čez Celje, Ljubljano in Trst v Benetke in v Rim. Nato je šel v Švico, Nizozemsko in Anglijo.

Ohranjena so nam njegova pisma in beležke, ki si jih je delal na potu. Iz njih povzamem sledeče, ki se tičejo potovanja skozi Slovenijo.

Meseca junija 1728. piše z Dunaja gospej Lefranc de Brunré, soprogi kraljevega tajnika: «Prejel sem s pravim veseljem vaše pismo pri svojem povratku iz Madjarske, kamor sem napravil tritedensko potovanje in kjer sem mnogo govoril latinsko z Madjari in pil mnogo madjarskega vina. Sedaj grem v Gradec in od tam v Benetke.»

Montesquieu je odpotoval 9. julija 1728. z Dunaja v Gradec.

Iz Gradca piše julija meseca svojemu prijatelju Berwicku: «Krasno je bivati v Gradcu... Občudovanja vredne so ceste, ki jih je dal cesar zgraditi v tej deželi: to je delo Rimljanov. Človek potuje skozi gorovje kakor bi se vozil po kakšnem nasipu ob Loirei. Od tu do Trsta in od Karlovca (Carlstadt) do nekega drugega pristanišča ob Jadranskem morju, ki se imenuje Bakar (Boucharitz) je možno potovati z vozom, kjer se ni moglo prej niti jahati.»

V Gradcu, kjer je bil takrat začasno avstrijski dvor, je bival približno en mesec. Tu je mnogo občeval s predsednikom dvornega sveta, grofom Wurmbrom, in zbiral podatke o zgodovini in upravi Štajerske.

O potovanju skozi Slovenijo piše sledeče (Voyages en Italie, I.):

«12. avgusta smo odpotovali iz Gradca. Z menoj je bil Chevalier Jacob, s katerim sem prišel v Benetke 16. istega meseca. Naše potovanje je bilo torej tako hitro, da ni bilo mogoče mnogo opazovati na potu, kajti od Benetk do Gradca je 100 francoskih milj in zemljevid g. de L'Islea, na katerem znaša ta razdalja samo 55 do 60 milj, ni čisto točen.

Dežela, ki smo jo videli od Štajerske do Kranjske (de la Styrie jusques à la Carniole) je dovolj neprijazna in gorata. Doline so ozke, skoraj vsa gorovja so pokrita z gozdom. Kranjska je še malo bolj neprijazna, kakor tudi grofija Goriška: kajti to so bolj skale kot gore. Dežela je kamenita kakor Limousin,¹ posebno kar je je bližje Italiji.

Zdi se, da pšenica tu ne uspeva dobro: mestoma se vidi samo rž in proso.

Ljubljana (Laubach) je mislim glavno mesto Kranjske in precej lepa prestolnica za to pokrajino, čeravno je mnogo manjša nego Gradec (Graz).

Od Celja (Ceilla), ki se nahaja v Celjski grofiji (comté de Ceilley), gre pot do vasi Vransko (Franz); od tu se potuje vzdolž meje Štajerske, a vedno v tej deželi, in pride na Kranjsko pri vasi imenovani Sv. Ožbalt (Saint-Oswald). Nato se nadaljuje pot vedno po Kranjski, gre se čez Savo in pride v Ljubljano (Laubach). Ljubljana leži ob mali reki, ki se izliva v Savo in po kateri se vozi z ladjo do Vrhnike (Iber-Laubach), ki je oddaljena tri milje. Vožnja po vodi je krasna in traja pet ur. Možno je pa tudi potovati po suhem, odkar je dal cesar s pota spraviti skale in gore.

Človek bi rekel, da je nemogoče, priti preko te dežele, ki je strašna po naravi, a če vidi pota, mostove in ceste, mora občudovati vladarja, ki je dal napraviti te zgradbe in imeti dobro mnenje o vladi, ki ima tako dobro upravo.

Žal mi je bilo, da sem se vozil v razdalji štirih do petih milj mimo Cerkniškega jezera (lac de Zernicz) in ga nisem mogel videti. Poglejte v zemljevid Kranjske, kaj je z njim.

¹ Pokrajina v srednji Franciji.

Iz Kranjske se pride v grofijo Goriško (comté de Goritz), kjer je Gorica (Gorizia), precej lepo mesto, njena prestolica, in Gradiška (Gradisca): dve precej lepi mesteci. Odtod se gre v Palmo, ki je v benečanski državi Friulanski (dans l'état vénitien Frioul). Ko se stopi v Beneško državo, je pošta dvakrat dražja in za tujce tudi hrana. Na Štajerskem in Kranjskem se živi prav poceni, čeravno je dežela manj dobra in manj rodovitna kakor Benečija.»

[Viri: François Gebelin-André Morize: Correspondence de Montesquieu. Paris, Champion, 1914. — Voyages de Montesquieu, publiés par le baron Albert de Montesquieu, Bordeaux, Gounouilhou, 1904.] Dr. Pavel V. Brežnik.

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Drama. Gledališka revija. Maribor. 1921/1922. Izdaja Uprava Narodnega gledališča v Mariboru. Letnik I., šte. 1. Ureja Silv. Škerl. Izhaja vsakih 14 dni. Posamezna številka 2 1/2 Din.

* **Dostojevski, F. M.** Mlada žena. Roman. Preveo Avguštin Ujević. Beograd. Izdanje S. B. Cvijanovića. 1922. 120 str. 8 Din (Moderna Biblioteka, 23).

Dvorniković, Vladimir. Filozofija u današnjoj Čehoslovačkoj. II. dio. Zagreb. U komisiji knjižare Z. i. V. Vasića. 1921. 14 str.

Erjavec, Fran. Izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flerč. Z risbami okrasil Fr. Podrekar. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1921. LXI + 486 str. Cena 28 Din. (Slovenski pesniki in pisatelji, V. zvezek.)

* **Glasnik, Prosvetni.** Službeni list ministarstva prosvete kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Leto XXXVIII. Urednik Svetislav Petrović. Mesečnik. Na leto 60 Din.

Ilešić, Fr. Vežbenica hrvatskosrbskega jezika za srednje in njim slične šole. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 283 str.

Lah, Ivan. Noč na Hmeljniku. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 54 str. Cena 4 Din. (Oder, zbirka gledaliških iger.)

* **Lorand, A.** Inteligencija čoveka i njeno usavršavanje. Preveo dr. Kosta Kondić. Beograd-Sarajevo. Izdanje J. Dj. Djurdjevića. 1921. XIII + 407 str. 20 Din (Savremene knjige, 2).

* **Lubbock, John.** Zadovoljstva u životu. Preveo Dragomir M. Janković. Drugo izdanje. Beograd. Izdao S. B. Cvijanović. 1921. V + 196 str. 12 Din. (Moderna Biblioteka, 22).

Lubaczewski, Tadeusz. Poljska. Zagreb. U komisiji knjižare Z. i. V. Vasića. 1921. 78 str. Cena 6 Din.

Orel, Rihard. Slovenske narodne pesmi iz Benečije. Ljubljana. Glasbena Matica. 1921. 80 str.

Podržaj, Ivan. Slike z naše rivijere. Ljubljana. 1921. 48 str. 3 Din.

Veber, France. Sistem filozofije. Prva knjiga. O bistvu predmeta. Ljubljana. Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1921. XI + 384 str. Cena 120 K.

Zbornik, Cankarjev. Uredil dr. Joža Glonar. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 179 str. Cena broš. 18 Din, vez. 21 Din, po pošti 2 Din več.

NAROČNIKOM „LJUBLJANSKEGA ZVONA“!

Prva številka letošnjega letnika se je nekoliko zakasnila, upamo pa, da bo zato čitatelje tem bolj zadovoljila. Drugi slov. leposlov. mesečniki so se morali vsled prevelikega podraženja tiskarskih in drugih stroškov znatno skržiti ali pa so celo prenehali izhajati. „Ljubljanski zvon“ bo skušal zvoniti naprej, ker pričakuje, da mu bodo vsi dosedANJI naročniki ostali zvesti, oglašili pa se tudi mnogoštevilni novi. Da nam bo mogoče izhajati, prosimo cenjene naročnike, da čimpreje poravnajo naročnino vsaj za polleta (celoletna znaša 60 Din, polletna 30 Din) ter se v ta namen poslužijo položnice, ki je bila priložena zadnji številki. Tudi ljubljanske naročnike prosimo, da vplačajo naročnino potom poštne položnice ali pa osebno v upravnistvu. - Pobiranje naročnine na domu nam povzroča prevelike stroške.

UPRAVNIŠTVO „LJUB. ZVONA“

Ljubljana, Prešernova ulica 54.

Priporočilo častitim naročnikom „Ljubljanskega zvona“

Največja zaloga raznovrstnega papirja, kancelijskega, ovija'nega, raznih šolskih in pisarni-kih potrebsčin. Razglednice en gros et en détail.

Velika knjigoveznica, v kateri se izd-elujejo vezi od najpreprostejše do najfinejše. Platnice in vezi za razne hranilnice in posojilnice.

Tisk na trakove, razne reklamne table v zlatu, aluminiju itd., passepartout v mnogovrstnih izvršitvah. Tisk na žalne (pogrebne) trakove se takoj izvrši.

Vljudno priporoča

Ivan Bonač, Ljubljana

Selenburgova ulica šte. 5

A. & E. Skaberne

Mestni trg
šte. 10

LJUBLJANA

Mestni trg
šte. 10

Manufakturna in modna veletrgovina

IG. PL. KLEINMAYR & FED. BAMBERG
knjigarna in trgovina z muzikalijami in umetninami
v Ljubljani, Miklošičeva cesta šte. 16

ima vedno v zalogi odlična dela slovenske, francoske, nemške in italijanske literature; potne ročne knjige, potno čtivo, zemljevide, železniške in vojaške karte, kurzne knjige, muzikalije domačih kakor tudi tujih skladateljev, umetniške razglednice Ljubljane in slovenskih pokrajin, točno dobavlja in dostavlja vsako-
vse vrstne znanstvene, modne in mladinske časopise tu in inozemstva. vse

DELNIŠKA TISKARNA, d. d.

LJUBLJANA

MIKLOŠIČEVA C. ŠT. 16

TELEFON 132

BRZOJAVI: DELTISK

LJUBLJANA

MIKLOŠIČEVA C. ŠT. 16

ČEKOVNI ZAVOD

ŠTEV. 11.630

Izdeluje vse tiskovine do najumetnejšega barvotiska, kakor tudi natiskuje liste, časopise, trgovinske in uradne tiskovine — Vsa ta dela izvršuje kar najhitreje in po strogo strokovnih pravilih

Obenem priporoča svojo najbolje urejeno **knjigoveznico**, ki izvršuje knjigoveška dela od najpreprostejše do najfinejše vrste

NAROČAJTE KNJIGE TISKOVNE ZADRUGE

v Ljubljani, Prešernova ulica 54.

Za priporočeno pošiljatev je treba k poštnini priračunati še 1 Din.

Barbusse: Ogenj. Roman.

Br. 8. 18 Din, vez. 21 Din.

NOVO!

Cankarjev Zbornik. Uredil dr. J. Glonar.

Broš. 18 Din, vez. 21 Din, po pošti 1 Din več.

Fr. Zbaničnik: Pesmi.

Broš. 8 Din, po pošti 50 p več.

Zbirka «Slovenski pisatelji».

Urednik dr. Ivan Prijatelj.

Josipa Jurčiča zbrani spisi.

I. zvezek. Broš. 8 Din, po pošti 1 Din 1-50 več.

II. zvezek. Broš. 8 Din, po pošti 1 Din 1-50 več.

Simona Jenka zbrani spisi. Uredil dr. J. Glonar.

11 Din, po pošti 1 Din 50 p več.

Dr. Iv. Tavčarja zbrani spisi. VI. zvezek.

Broš. 19 Din, po pošti 1 Din 50 p več.

Stritarjeva antologija. Uredil dr. Iv. Prijatelj.

Broš. 7 Din, vez. 9 Din, po pošti 1 Din več.

Izven zbirke:

Fr. Milčinski: Drobiž. Zbirka humoresk.

Broš. 9 Din, vez. 11 Din 50 p, po pošti 1 Din več.

Anton Novačan: Veleja. Drama.

Broš. 7 Din, vez. 9 Din, po pošti 75 p več.

Damir Feigel: Tik za fronto.

Broš. 9 Din, vez. 12 Din, po pošti 75 p več.

Ante Debeljak: Solnce in sence. Pesmi.

Broš. 3 Din, vez. 5 Din, po pošti 50 p več.

Ivan Lah: Noč na Hmeljniku.

Broš. 4 Din, po pošti 25 p več.

Simon Jenko: Pesmi.

Broš. 3 Din, vez. 5 Din, po pošti 50 p več.

Zbirka «Prosveti in zabavi».

Igo Kaš: Dalmatinske povesti.

Broš. 3 Din, vez. 5 Din, po pošti 50 p več.

Jos. Starč: Lisjakova hči. Povest.

Broš. 4 Din, vez. 6 Din, po pošti 50 p več.

Dr. H. Dolencec: Izbrani spisi.

Broš. 5 Din, vez. 7 Din, po pošti 50 p več.

Zbirka Mladinskih spisov.

Čika Jova-Gradnik: Pisani oblaki.

Vez. 7 Din, po pošti 40 p več.

Dr. Ivo Šorli: Bob in Tedi, dva neugnanca.

Broš. 6 Din, vez. 5 Din, po pošti 75 p več.

Čika Jova Zmaj-Gradnik: Kalamandarija. Otroške

pesmi.

Vez. 4 Din, po pošti 35 p več.

I. Waschtetova: Pravljice. Z barvanimi slikami.

Vez. 10 Din, po pošti 50 p več.

Zbirka Prevodne knjižnice.

F. M. Dostojevskij: Besl. Roman v treh delih.

Broš. v dveh zvezkih 11 Din, vez. v eni knjigi 15 Din, po pošti 2 Din več.

Edmond de Goncourt, Dekle Eliza.

Broš. 4 Din, vez. 6 Din, po pošti 60 p več.

Mig. Cervantes: Tri novele.

Broš. 3 Din, vez. 5 Din, po pošti 50 p več.

Anatole France: Pingvinski otok.

Broš. 11 Din, vez. 13 Din, po pošti 1 Din več.

A. Čehov: Sosedje in druge novele.

Broš. 5 Din, vez. 7 Din, po pošti 50 p več.

Shakespearjeva dramatična dela.

Prevel Oton Zupančič.

Sen kresne noči.

Broš. 6 Din, vez. 8 Din, po pošti 50 p več.

Macbeth.

Broš. 8 Din, vez. 10 Din 50 p, po pošti 75 p več.

«Pota in cilji».

Zbirka poljudno-znanstvenih spisov.

I. in II. zv.: A. Melik: Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

I. del, vez. 6 Din; II. del, vez. 11 Din. Za oba zvezka po pošti 2 Din 25 p več.

III. in IV. zv.: Dr. Fr. Veber: Uvod v filozofijo. 18 Din, po pošti 1 Din več.

V. in VI. zv.: A. Melik: Zemljepis kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

15 Din, po pošti 1 Din 15 p več.

VII. do IX. zv.: Dr. Prijatelj: Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma.

Cena mehko vezani knjigi 23 Din, po pošti 1 Din 50 p več.

Zbirka političnih, gospodarskih in socialnih spisov.

Dr. Derč: Dojenček.

Broš. 3 Din, po pošti 35 p več.

St. Sagadin: Naš sadašnji ustavni postoj.

Broš. 4 Din, po pošti 35 p več.

L. Pitamic: Pravo in revolucija.

Broš. 2 Din, po pošti 25 p več.

Dokumenti o jadranskem vprašanju.

Broš. 5 Din, po pošti 35 p več.

A. Ogris: Borba za jugoslovansko državo.

Broš. 8 Din, po pošti 35 p več.

VI. Corović: Rasa in vera v srbski prošlosti.

Broš. 4 Din, po pošti 35 p več.

Fr. Goršič: Socialna zaščita dece in mladine.

(V tisku.)

Razne brošure.

Fr. Ilešič: Vežbenica hrvatsko-srbskega jezika.

18 Din 50 p, po pošti 1 Din več.

Ustava kraljevine SHS.

3 Din, po pošti 25 p več.

Fr. Heller: Prigode gospoda Collina.

4 Din, po pošti 74 p več.

Ljubljanski zvon. Mesečnik za književnost in pravo.

Letnik 1919: 30 Din; letnik 1920: 30 Din; letnik 1921: 50 Din, po pošti 5 Din več.